

195551

17
195551

**ZİHİN ÖZÜRLÜ ÇOCUKLARA
TUVALET BECERİSİ
ÖĞRETİMİNE YÖNELİK
AİLE EĞİTİMİ PROGRAMININ
ETKİLİLİĞİ**

Nihal ÖZCAN
(Yüksek Lisans Tezi)
ESKİŞEHİR
Eylül-2004

**Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi**

**ZİHİN ÖZÜRLÜ ÇOCUKLARA TUVALET BECERİSİ ÖĞRETİMİNE YÖNELİK
AİLE EĞİTİMİ PROGRAMININ ETKİLİLİĞİ**

NIHAL ÖZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eylül, 2004

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the effects of teaching toilet skill to mental retarded children. The study was conducted with three mothers and their children. Multiple probe design was used this study.

Toilet Skill Trained To Mental Retarded Children Program consist of two meetings, visiting home and making phone call. Toilet Skill Trained Hand Book was used as a basic source during the program.

Both dependent reliability and independent reliability data were collected. Graphical analysis was used to determine the effectiveness of Toilet Skill Trained to Mental Retarded Children Program.

The results of this study showed that the program was effective on teaching toilet skill to mental retarded children.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nihal Özcan'ın, "Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Aile Eğitimi Programının Etkililiği" başlıklı tezi 23/09/2004 tarihinde, aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihin Engelliler Öğretmenliği Programı yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı-Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) :Yard.Doç.Dr. Atilla CAVKAYTAR

Üye : Yard.Doç.Dr. Arzu ÖZEN

Üye : Yard.Doç.Dr. Aykut CEYHAN

Prof.Dr. İlknur KEÇİK
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu araştırma, zihin özürlü çocuklara tuvalet becerisinin öğretiminde aile eğitimi programının etkililiğini belirlemek üzere planlanmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesinde emeği geçen herkese tek tek teşekkür etmek isterim.

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde her aşamada beni yönlendiren, çok değerli fikirleriyle katkılarda bulunan ayrıca aile eğitimi alanıyla beni tanıştıran bu alanda çalışmama vesile olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Atilla CAVKAYTAR'a en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Araştırmaya sabırla katılan anneler ve çocuklarına teşekkür ederim.

Bu araştırmanın kurumlarında yapılması için destek veren her türlü kolaylığı sağlayan Marmara Zihinsel Özürlüler Rehabilitasyon Merkezi sorumlu müdürü Eda Yıldırım ve eğitim koordinatörü Davut Bey'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bu kıymetli alanda kendilerinden ders alarak bilgilerinden faydalandığım tüm zihin engelliler bölümü öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Tezin tamamını okuyarak dil konusunda düzeltmeleri yapan Türkçe öğretmeni Muhammet gümüş'e teşekkür ederim.

Eşim İbrahim Ethem Özcan ve bu tezin hazırlanması sırasında dünyaya gelen oğlum Kutluhan Alp Özcan'a bana güç ve destek verdikleri ve çok değerli varlıklarıyla hayatımı anlamlandırdıkları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Zihin Özürlüler	1
1.2. Zihin Özürlülerin Eğitimi	2
1.3. Erken Eğitim Programları	5
1.4. Zihin Özürlülerin Eğitiminde Anne-Baba Katılımı	6
1.5. Aile Eğitimi Programları	7
1.6. Tuvalet Becerileri	11
1.6.1. Tuvalet Becerilerinin Kazandırılmasında Anne-Babanın Rolü..	14
1.7. Problem	15
1.8. Amaç	16
1.9. Önem	17
1.10. Sayılıtlar	18
1.11. Sınırlılıklar	18
2. YÖNTEM	
2.1. Denekler ve Seçimi	19
2.2. Araştırma Modeli	20
2.3. Bağımlı Değişken	23
2.4. Bağımsız Değişken	24
2.5. Veriler ve Toplanması	24
2.5.1. Veri Kayıt Formları	25
2.5.2. Tuvalet Becerisi Başlama D. Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu	25

2.5.3. Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu	26
2.5.4. Tuvalet Becerisi Araştırmacı Veri Kayıt Formu	26
2.6. Aile Eğitimi Programı	27
2.6.1. Öğrenme-Öğretme Süreçleri	27
2.6.2. Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı ..	27
2.6.3. Aile Toplantıları	29
2.6.4. Ev Ziyareti ve Telefon Görüşmeleri	30
2.7. Deney Süreci	31
2.7.1. Aile Toplantıları	31
2.7.2. Ev Ziyaretleri	32
2.8. Veri Toplama Süreci	33
2.9. Gözlemciler Arası Güvenirlilik	33
2.10. Uygulama Güvenirliliği	34
2.11. Verilerin Çözümü	35
3. BULGULAR VE YORUM	36
3.1. Özet	38
4. YARGI VE ÖNERİLER	41
4.1. Yargı	41
4.2. Öneriler	41
4.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler	41
4.2.2. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler	42
EKLER	43
KAYNAKÇA	72

1. GİRİŞ

Normal bir çocuğun yaşamında özbakım becerilerinin gelişimi anne-babadan bağımsızlığının başlangıcını gösterir. Özürlü çocuklar için de bağımsızlık zihinsel, bedensel ve davranışsal yetersizliklerin özbakım becerilerini yavaşlatması, sınırlaması ya da ertelemesine rağmen normal çocuklarla eşit önemdedir (Snell, 1993).

Kendi kendisine giyinebilen, yemek yiyebilen, kişisel bakımını yapabilen, tuvalet becerilerini yerine getirebilen birey bağımsız yaşam için önemli bir adım atmış sayılmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde zihin özürlü bireylere sunulan özel eğitim hizmetlerinde öz bakım becerilerinin kazandırılması onların en temel eğitim amaçlarını oluşturmaktadır (Cavkaytar, 2000).

Son yıllarda özel eğitimde gerek erken eğitim programlarının gerekse aile eğitimi çalışmalarının gündeme gelmesiyle zihin özürlü bireylere öz bakım becerilerinin kazandırılmasında ailenin önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Ailenin üstüne düşen bu rolü yerine getirebilmesi için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılarak eğitilmesi önem kazanmaktadır.

1.1. Zihin Özürlüler

Zihin özürlüler, AAMR (Amerikan Zeka Geriliği Birliği)'nin 1992 yılında yaptığı tanımda zihinsel işlevlerdeki ve uyumsal alanlardaki sınırlılıklarıyla tanımlanmaktadır. Tanımda uyumsal beceri alanları iletişim, özbakım, ev yaşamı, sosyal beceriler, toplumsal yararlılık, kendini yönetme, sağlık ve güvenlik, işlevsel akademik beceriler, boş zaman ve iş olarak sıralanmaktadır (Eripek,1998). AAMR'nin, 2002 yılında önerdiği yeni tanım ise şöyledir (Vuran, 2002) :

Zeka geriliği, hem zihinsel işlevler hem de kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde anlamlı sınırlılıklar görülen bir yetersizlik olarak nitelendirilmektedir. Bu yetersizlik 18 yaşından önce ortaya çıkmaktadır.

AAMR'nin 2002'de önerdiği zeka geriliği tanımında zeka geriliği gösteren çocukların tanılanması ve sınıflandırılması açısından önem gösteren başlıca beş varsayım ileriye sürülmüştür. Bunlar:

1. Varolan işlevlerdeki sınırlılıklar, bireyin akran grubu ve kültürünü yansıtan toplumsal çevresi bağlamında dikkate alınır.
2. Geçerli bir değerlendirme de, hem kültürel ve dil farklılıkları hem de iletişim, duygu, motor ve davranışsal farklılıklar göz önünde bulundurulur.
3. Bireylerde, sınırlılıklarla güçlü yanlar birlikte bulunur.
4. Sınırlılıkları tanımlamanın amacı, bireyin ihtiyacı olan destek hizmetlerin neler olacağını belirlemek içindir.
5. Genellikle, belli bir süre içerisinde uygun destek hizmetler aralıksız sağlandığında, zeka geriliği gösteren bireyin yaşam fonksiyonlarında ilerlemeler meydana gelecektir.

2002 yılında yapılan yeni tanımda, zihin özürlüler, zihinsel işlevlerinin yanısıra kavramsal sosyal ve pratik uyum becerilerinde sınırlılıklar göstermeleriyle de tanımlanmaktadır. Uyumsal beceriler içinde olan özbakım becerileri, bağımsız tuvalet yapma, yeme-içme, giyinme, kişisel bakım becerilerinden oluşur. Tanımda ileriye sürülen varsayımlar ele alındığında zihin özürlü bireye tuvalet becerilerini de içine alan özbakım becerilerinin kazandırılması bireyin bağımsızlığını sağlaması ve topluma uyum sürecinin hızlanması açısından önem oluşturmaktadır.

1.2. Zihin Özürlülerin Eğitimi

Tüm bireylerin eğitiminde olduğu gibi zihin özürlü bireylerin eğitiminde de, onların ileride başkalarına bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürebilmeleri, kendi kendilerine yeterli duruma gelmeleri ve toplumla bütünleşmeleri amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşılması, bireyin bireysel farklılıkları ile yapabildikleri dikkate alınarak eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi ve gereksinimlerine uygun eğitim ortamlarının sunulmasıyla mümkün olabilmektedir (Cavkaytar, 2000).

AAMR'nin 2002 yılında yaptığı yeni tanım çerçevesinde ileriye sürülen “genellikle, belli bir süre içerisinde uygun destek hizmetler aralıksız sağlandığında, zeka geriliği gösteren bireyin yaşam fonksiyonlarında ilerlemeler meydana gelecektir” varsayımı,

zihin özürlülerin eğitiminde bağımsız yaşam işlevlerini geliştirerek onları daha bağımsız kılma amacının altını çizmektedir (Heward, 1996).

Bağımsız yaşam becerileri, bireyin başkalarına bağımlı olmadan, yaşamını sürdürmesi için gerekli olan becerileri içerir (Neistadt ve Marques, 1984). Bağımsız yaşam becerileri çeşitli gruplar altında sınıflandırılmaktadır. Close, Sowers ve Bourbeau (1985) tarafından yapılan sınıflandırmada bağımsız yaşam becerileri, meslek öncesi ve mesleki beceriler, başarı için gerekli temel beceriler, uyum için gerekli beceriler, günlük yaşam becerileri olarak ayrılmaktadırlar.

Bireyin bağımsız yaşama geçişinde en üst aşama olan meslek öncesi ve mesleki beceriler, işe hazır olma, mesleki davranışlar ve mesleğe uygun sosyal davranışlar sergileme gibi beceri alanlarından oluşmaktadır. Türkiye’de zihin özürlü bireylerin mesleki gereksinimlerini karşılamak amacıyla eğitim hizmetleri sunan mesleki eğitim merkezleri; ilköğretimi tamamlayan, 20 yaşından gün almamış, orta düzeyde zihinsel öğrenme yetersizliği olan veya ilköğretimi tamamlayıp genel ve mesleki orta öğretim programlarına devam edemeyecek durumda olan özel eğitim gerektiren bireylere yönelik olarak açılan gündüzlü özel eğitim kurumlarıdır. Mesleki eğitim merkezlerinin amacı; bireylerin temel yaşam becerilerini geliştirmek, öğrenme gereksinimlerini karşılamak, topluma uyumlarını sağlamak, işe ve mesleğe hazırlamaktır. Mesleki eğitim merkezlerine devam eden öğrencilere kültür dersleri, atölyelerde gerekli teorik bilgiler verilir ve uygulamalı iş eğitim yoluyla temel bilgi ve beceriler kazandırılır. Bu merkezlerin toplam öğretim süresi, birinci yıl hazırlık olmak üzere dört yıldır (MEB, 2000).

Bağımsız yaşam becerilerinin ikinci önemli alanı olan başarı için gerekli temel beceriler, temel gelişim becerileri, günlük yaşamda gerekli sayısal bilgiler, günlük yaşamda gerekli okuma ve iletişim gibi alt beceri alanlarından oluşmaktadır. Başarı için gerekli temel becerileri sağlamak üzere özel eğitim hizmeti sunan ilköğretim okulları; orta düzeyde zihinsel öğrenme yetersizliği olan ilköğretim çağı çocukları için açılan gündüzlü eğitim kurumlarıdır. Öğrencilerin gelişimleri izlenip, eğitim performansları dikkate alınarak, programın amaç, içerik, öğretim süreçleri ve değerlendirme boyutlarında uyarlamalar yapılarak, özürlü öğrencinin tam ya da yarı zamanlı olarak

normal eğitim sınıflarında gereksinimlerini en iyi biçimde karşılayabileceği eğitim ortamı olarak tanımlanan (Batu, 1998) kaynaştırma uygulamalarına öncelik verilir (MEB, 2000).

Başarı için gerekli temel becerileri sağlamak üzere hizmet veren kurumlardan olan eğitim uygulama okulları, genel eğitim programlarından yararlanamayan okul öncesi ve zorunlu ilköğretim çağındaki, ağır düzeyde zihinsel öğrenme yetersizliği olan çocukların eğitim aldıkları özel eğitim kurumlarıdır (MEB, 2000). Bu okullarda öğrencilerin, özbakım ve temel yaşam becerileri ile işlevsel akademik becerilerini geliştirerek, topluma uyum sağlamaları amaçlanmaktadır. Okul programı, zihin özürlü çocukların bireysel yeterliliklerine dayalı bireyselleştirilerek grup ve bire bir eğitim etkinlikleri şeklinde yürütülür (MEB, 2000).

Özel eğitim gereksinimi gösteren çocukların, bireysel yeterliliklerine dayalı gelişim özellikleri dikkate alınarak okul öncesi özel eğitim sınıfları ve okulları da açılabilir. Okul öncesi eğitim sınıfları programı bireylerin; sosyal etkileşim, iletişim ve temel yaşam becerilerini geliştirme, sınıfa, okula ve yaşama uyumlarını arttırmaya yönelik hedefleri içermektedir. Kavrama, dinleme, anlama, anlatma, okuma ve yazmayla ilgili hazırlık çalışmalarını içeren bu programın süresi en fazla bir yıldır. Öğrenci, ders yılı sonunda aile ve uzmanların ortaklaşa aldıkları yöneltme kararı doğrultusunda kaynaştırma uygulamaları yapılan ilköğretim okuluna ya da özel eğitim ilköğretim okuluna devam ettirilir (MEB, 2000).

Uyum için gerekli beceriler, kendini tanıma, kişilik ve duygusal uyum ve bireyler arası sosyal beceriler, günlük yaşam becerileri, özbakım becerileri, tüketici becerileri, ev içi becerileri, sağlık bakımı ve toplumsal bilgi alt beceri alanlarından oluşmaktadır (Cavkaytar, 2000).

Uyum için gerekli olan becerilerin önemli bir bölümü okul öncesi eğitim çağına denk gelen 0-6 yaş arasında kazandırılmaktadır. Türkiye’de zihin özürlü çocukların okul öncesi eğitim ihtiyaçlarını karşılayan kurumların içerisinde Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağlı olarak çalışan rehabilitasyon merkezleri bulunmaktadır. Rehabilitasyon merkezlerinin genel amacı; zihin özürlü bireylerin toplum içerisinde kendilerine yeterli hale gelebilmelerini sağlayacak yetiştirme ve

iyileştirme programları hazırlamak, uygulamak ve gerekli becerileri kazandırmaktır (SHÇEK Yönetmeliği, 1993). 3-21 yaş arası zihin özürlü çocuklar, bu kurumlarda bireysel eğitim, grup eğitimi, mesleki eğitim, fizyoterapi vb. hizmetlerinden yararlanabilmektedirler.

Tüm bu eğitim hizmetlerinin gerçekleştirilmesinin başlangıcında ise erken müdahale programları ve erken özel eğitim hizmetleri yer almaktadır.

1.3. Erken Eğitim Programları

Son yıllarda özel eğitimin olabildiğince erken yaşlarda başlaması düşüncesi hızla önem kazanmaktadır. Erken özel eğitim, sıfır-altı yaş arasındaki gelişim geriliği olan ya da risk altında bulunan çocuklar ile ailelerine sağlanan eğitim hizmetleridir (Odom ve diğ.1988).

Erken özel eğitim hizmetleri, uzmanın aileyi evinde ziyaret etmesiyle tümüyle evde (eve dayalı); zaman zaman uzmanın eve, zaman zaman da ailenin kuruma gelmesiyle evde ve kurumda (ev ve kuruma dayalı) ve ailenin kuruma gitmesiyle kurumda (kuruma dayalı) olmak üzere üç şekilde sunulabilmektedir (Kırcaali-İftar, 2000).

Ailelere ev ortamında öğretim becerilerinin kazandırılmasında kullanılan pek çok erken özel eğitim programı vardır. Bunlar: Murdoch Erken Müdahale Programı (The Murdoch Early Intervantion Program), Çocukluk Eğitiminde Anne-babamın Etkisi (Parent Action İn childhood Education-PACE), Zihin Özürlü Çocuklara Tam Erken Eğitim (Precise Early Education for Children with Handicaps-PEECH) (Schulz, 1987; Shea ve Bauer, 1985), Küçük Adımlar Erken Özel Eğitim Programı (Small Steps Early Intervantion Program) (Pieterse ve Treolar, 1989), Portage (White ve Cameron, 1987) programlarıdır. Portage ve Küçük Adımlar (Smal Steps Early Intervantion Program) Programları Türkiye de uygulanan ve özbakım becerilerinin öğretimini de içeren erken özel eğitim programlarıdır.

Genellikle okul öncesi eğitim kurumları tarafından sürdürülen okulöncesi özel eğitim, sıfır-altı yaş arasında risk altındaki çocuklarla gelişim geriliği olan ya da tanılanmış özel gereksinimli çocuklara ve ailelere sağlanan uzman destekli eğitim hizmetleridir (Başal,

2002). Özel eğitim gereksinimleri belirlenmiş 37-72 ay arasındaki çocuklar için, okul öncesi eğitimi zorunludur ve kaynaştırma uygulamaları temeline dayalı olarak, destek eğitim planları çerçevesinde sürdürülür (MEB, 2000).

Zihin özürlü çocukların eğitimi, diğer özel gereksinim gruplarında yer alan çocukların eğitimine kıyasla özel bir önem taşımaktadır çünkü bu gruptaki çocuklar, genellikle diğer yaşlılarının gelişim sürecinde kendiliklerinden edindikleri becerilerin önemli bir bölümünü ek destekle edinmektedirler. Bu nedenle özellikle sıfır-altı yaş arası kapsayan erken çocukluk dönemindeki tüm gelişimsel geriliği olan çocuklarda; bilişsel gelişim, devinsel gelişim, kişisel-toplumsal gelişim ve dil gelişimi alanlarının bir bölümünü ya da tümünü destekleyen etkinliklere yer verilmelidir (Heward, 1996; Meyen ve Skrtic, 1995; Turnbull ve diğ. 1995; Ysseldeyke ve Algozzine, 1984).

Yaşamlarının ilk yıllarını çoğunlukla ev ortamında geçiren zihin özürlü çocukların öğrenmeleri, ailelerinin kendilerine sunduğu öğretici yaşantıların sonucu olmaktadır (Birkan, 2001). Bu nedenle uyumsal becerilerin erken yaşlarda aileleri tarafından kazandırılması zihin özürülülerin topluma uyum sürecini hızlandıran önemli bir etken olabilir. Dolayısıyla erken eğitim programlarında anne-babaların katılımlarının gerekliliği önem kazanmaktadır.

1.4. Zihin Özürülülerin Eğitiminde Anne Baba Katılımı

Zihin özürülülerin eğitiminde anne-baba katılımı, anne babaların çocuklarının eğitimine destek olmaları bağlamında ele alınmaktadır (Cavkaytar, 2000). Bu destek sürecine ailelerin etkin olarak katılmaları ise onların aile eğitimi uygulamaları kapsamında eğitilmeleriyle mümkündür.

Son yıllarda anne babaları çocuklarının ilk ve sürekli öğretmenleri olarak gören yaklaşımların etkisiyle (Heward, 1996) anne-babaların özürlü çocuklarının eğitim programlarına katılmalarına verilen önem giderek artmış ve aile-uzman işbirliğinin sağlanmasının çocuğun eğitimindeki başarıyı olumlu yönde etkileyeceği görüşü yaygın olarak benimsenmeye başlanmıştır.

Anne babaların güçlü birer pekiştirme aracı olmaları, çocuklarını diğer insanlardan daha iyi tanımaları ve çocuklarına bir uzmandan daha fazla zaman ayırabilecek olmaları, okulda öğrenilen becerilerin evde anne babalar tarafından geliştirilmesinin öğrenilenlerin etkililiğini arttırması, anne-babaların özürlü çocuklarına eğitici olmalarını destekleyebilecek görüşler olarak kabul edilmektedir (Turnbull, 1984). Bu görüşten hareketle anne-babanın çocuğun eğitimcisi rolünü alması ile eğitimde okul-ev paralelligi sağlanacak, böylece çocuk okul, merkez veya klinik ortamda öğrendiği becerileri farklı ortamlara genelleyebilecek, öğrenme hızlanacaktır (Sucuoğlu ve diğ. 1993). Özürlü çocuk birçok beceriyi anne-baba katılımıyla daha hızlı kazanmakta, farklı ortamlara genelleyebilmekte, böylece kazanılan beceriler daha kalıcı olmaktadır (Cunningham, 1985). Bunların yanısıra anne babaların özürlü çocuklarının eğitimine eğitici/öğretici olarak katılımları; anne, baba, özürlü çocuk ve diğer kardeşler açısından çok yararlı olmaktadır (Akkök, 1984; Baker, 1984; Cane ve diğ. 1985; Leyser, 1988). Anne babalar, çocuklarının gelişimine katkıda buldukları için duygusal olarak rahatlamakta, çocuklarına karşı daha olumlu duygular geliştirebilmekte, kendilerini daha yeterli hissetmekte ve anne-baba-çocuk etkileşimi gelişebilmektedir (Bettison, 1982; Goldstein ve diğ. 1979; Kravetz, 1990; Leyser, 1988). Zihin özürülülerin eğitimine anne baba katılımının aileye ve çocuğa kazandırdığı olumlu etkenler aile eğitimi programlarının önemini arttırmakta aile eğitim programlarının geliştirilmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılmasının gerekliliğini gündeme getirmektedir.

1.5. Aile Eğitimi Programları

Aile eğitiminin amacı, anne-babaları, anne-babalık ile ilgili olarak bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve beceri sahibi yapmaktır (Schulz, 1987). Bu amaç doğrultusunda anne-babaların ve çocuğun gereksinimlerine uygun hizmetlerin geliştirilmesine yönelik aile eğitimi programları düzenlenmektedir (Kroth ve Edge, 1997; Schulz, 1987; Turnbull, 1984).

Aile eğitimi programları, ev merkezli, okul merkezli, ev/okul merkezli ve uzaktan eğitim şeklinde düzenlenebilmektedir. Genel olarak, anne-babayı anne-baba olarak

eğitmeyi, anne-babayı çocuğuna öğretici olarak yetiştirmeyi ve anne-babaları gönüllüler olarak eğitmeyi amaçlayan programlar bulunmaktadır (Schulz, 1987; Turnbull, 1984).

Anne-babayı anne baba olarak eğitmeyi amaçlayan programlarda, anne-babanın çocuklarının özüne uyum süreci, çocuğun sosyalleşmesi, kardeşlerle ilişkileri, vasilik ve yasal işlemlerle ilgili bilgi, destek ve kaynak sağlanmaktadır.

Anne-babayı çocuğuna öğretici olarak yetiştirmeyi amaçlayan programlarda, anne-babalara, çocuk yetiştirme yaklaşımları, çocuğun dil, sosyal ve duygusal gelişimine katkıda bulunma, çocuğuna çeşitli davranış ve bağımsız yaşam becerilerini kazandırmaya ilişkin yeterlilikler kazandırılmaktadır.

Anne-babayı gönüllüler olarak eğitmeyi amaçlayan programlarda, anne-babalar yasal savunuculuk, çocuğun eğitimi ile ilgili uzmanı, toplumsal kuruluşlar ve ekonomik kaynaklar bulma konularında gönüllü bireyler olarak eğitilmektedir (Cavkaytar, 1999).

Özürlü çocukların anne-babalarıyla yapılan aile eğitimi çalışmaları, bireysel ve grup çalışması şeklinde yürütülebilmektedir. Bireysel eğitim programlarında eğitimci, bir anne baba ile birlikte olmakta, eğitim anne babanın gereksinimleri temel alınarak sürdürülmektedir (Cunningham, 1985). Benzer özellik ve benzer gereksinimleri olan anne-babalarla yürütülen grup çalışmalarında ise grubun gereksinimleri konu olarak ele alınmakta, anne-babalar birbirleriyle etkileşime girmekte, çocukları ile ilgili deneyimleri paylaşmaktadırlar. Bu çalışmalar genellikle 6-12 hafta günde 1-1,5 saatlik toplantılarla sürdürülmektedir (Sücuoğlu ve diğ. 1993).

Aile eğitimi programı uygulamalarında çeşitli yazılı materyaller ağırlıklı olarak yer almaktadır. Çocuğun gelişim alanlarıyla ilgili becerilerin öğretilmesini içeren eğitim kitapları ile programın bir parçası olarak geliştirilen el kitapları en yaygın kullanılan yazılı materyallerdir. Uygulamalarda, yazılı materyallerin yanısıra video kasetlerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Akkök ve Sücuoğlu, 1991; O'Dell ve diğ. 1982; Sücuoğlu, 1997).

Eğitim programlarına katılan anne-babaların gereksinimlerine göre belirlenen konularda, “ders verme” Şeklinde bilgi aktarılmakta, anlatılan konu üzerinde tartışılmakta, sorulara cevap verilmektedir. Ancak bunların yeterli olmadığı durumlarda konu ile ilgili model olma, rol yapma, prova etme, anne-babaların çocuklarıyla çalışmalarını sağlama ve bu çalışmalarla ilgili geri bildirim verme teknikleri “ders verme”nin yanısıra kullanılmaktadır (Flanagan ve diğ. 1979 ;O’Dell, 1982).

Aile eğitimine yönelik birçok araştırmada anne-babaların birçok beceriyi çocuklarına ğretebileceklerine ve çocuklarının eğitimine katılabileceklerine ilişkin bulgulara rastlanılmaktadır.

Akkök (1984), ailelerin davranışsal yaklaşıma dayalı aile rehberliği programına katılmalarının, öğretilbilir düzeydeki çocukların zbakım becerilerinin geliştirilmesine katkısı ve bu programın anne-babaların çocuklarına karşı tutumlarına etkisini belirlemek amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada haftalık toplantılar düzenlemiş, toplantılarda ailelere zbakım becerilerinin öğretimine ilişkin bilgi vermiş, ev ziyareti ve telefon görüşmeleriyle programı srdrmştir. Araştırma sonunda, aile rehberliği uygulamalarının, öğretilbilir çocukların zbakım becerilerinin gelişimine katkısı olduğunu ve deneme grubundaki çocukların kontrol grubundaki çocuklara göre zbakım becerileri açısından daha ileri düzeyde olduklarını bulmuştur.

Sucuoğlu, Kanık, Küçüker (1994), zel Eğitimde Anne-Baba Programları adlı çalışmalarında davranışçı yaklaşımı esas alan anne-baba eğitimi programı hazırlamışlardır. Uygulamaya zihin engelli çocuğa sahip anne-babalar katılmıştır. Program grup alışması Şeklinde yürütülmüş, anne-baba rehberliği el kitabı, ve video kasetleri ile desteklenmiştir. Çalışma sonunda anne-babaların programdan yararlandıkları, kazandıkları bilgileri günlük yaşama uyguladıklarının anlaşıldığı belirtilmektedir.

Sucuoğlu ve Kuloğlu (1992), “Otistik ocuklara Bağımsız Yaşam Becerileri Kazandırılması” konulu araştırmalarında birinci aşamada, 13 yaşındaki  otistik çocuğa çeşitli bağımsız yaşam becerilerini okul ortamında davranış değiştirme

tekniklerini kullanarak öğretmişler, ikinci aşamada annelerin eğitime katılmaları ile bu becerilerin ev ortamında genellenmesi sağlanmıştır. Araştırma sonucunda çocukların okulda öğrendikleri becerileri ev ortamında genelleyebildikleri ve annelerin eğitimci rolünde başarılı oldukları gözlenmiştir.

Vuran (1997), “Zihin Engelli Çocuk Annelerine Ödüllendirme ve Eleştirmemenin Kazandırılmasında Bilgilendirme Dönüt Verme, Dönüt verme ve Ödüllendirmenin Etkililiği” Araştırma sonucunda bilgilendirme, dönüt verme, dönüt verme ile ödüllerin birlikte kullanıldığı eğitim süresince annelerin ödül kullanma ve artma, eleştiri sıklığında azalma, çocukların ise uygun olan davranışlarında artma ve uygun olmayan davranışlarına azalma gözlenmiştir.

Cavkaytar (1999), “Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitim Programının Etkililiği” adlı araştırmasında bir aile eğitimi programı geliştirerek etkililiğini sınamıştır. Araştırmada aile eğitimi programını tamamlayan annelerin gerçekleştirdiği öğretim çalışmalarının çocuklarına özbakım ve ev içi becerilerini öğretmede etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Cavkaytar (1998), “Anne ve Sınıf Öğretmenlerinin Birlikte Eğitiminin Zihin Engelli Çocukların Özbakım ve Ev İçi Becerilerini Öğrenmelerine Katkısı” adlı çalışmada anne ve sınıf öğretmenlerinin birlikte eğitildiği öz bakım ve ev içi becerilerinin öğretimi programının tamamlayan annelerin yaptığı çalışmaların zihin özürlü çocukların özbakım ve ev içi becerilerini öğrenmelerine katkısı olduğu belirlenmiştir.

Özen (1999), gelişimsel geriliği olan çocuk annelerine sağlanan, çocuklarının davranış ya da öğrenme sorunları için bir eğitim uzmanıyla ilk kez görüşürken, gerekli etkili iletişim becerilerinin öğretimi uygulamasının etkisini sınamıştır. Annelere etkili iletişim becerileri kazandırmaya yönelik yapılan öğretim sonucunda, tüm annelerin etkili iletişim davranışını oluşturan becerileri kazandıkları ve araştırma için belirlenen ölçütleri karşıladıkları görülmüştür.

Tekin (2000), zihin özürlü çocuklara kardeşleri aracılığıyla sunulan dört saniye bekleme süreli öğretimin ve eş zamanlı ipucuyla öğretimin etkililiklerinin ve verimliliklerini

karşılaştırmak amacıyla bir araştırma gerçekleştirmiştir. Elde edilen bulgular, zihin özürlü kardeşlerine öğretim yapan kardeşlerin her iki öğretim yöntemini oldukça yüksek düzeyde güvenilir olarak kullandıklarını göstermiştir.

Birkan (2001), “Küçük Adımlar Kursu'nun Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Küçük Adımlar'ı Uygulama Becerilerini Kazanmalarına Etkisi” adlı araştırmasında her annenin Küçük Adımlar'ı uygulama becerilerini %100 düzeyinde sergilediklerini saptamıştır. İzleme çalışmalarında ise annelerin öğrendikleri becerileri sürdürdükleri sonucuna varılmıştır.

Kırcaali-İftar, Uzuner, Batu, Vuran, Ergenekon, 2001 yılında “Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı Eskişehir Uygulaması'nın Aile Rehberi Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi” adlı araştırmalarında program uygulamasını, programa katılan aile rehberlerinin bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda program uygulamasına katılan aile rehberlerinin; programın aileler, çocuklar ve aile rehberlerinin üzerinde pek çok olumlu etkisi olduğu görüşünde olduklarını göstermiştir.

Yapılan araştırmalarda da görüldüğü gibi anne-babalar, özürlü çocuklarının eğitimiyle ilgili olarak kendilerine sunulan eğitim hizmetlerinden faydalanabilmekte, çocuklarına öğretici olabilmektedirler. Özellikle anne-babaların çocuklarının bağımsız yaşam becerilerinin içinde yer alan özbakım becerilerini ev ortamında öğretebilecek nitelikte olması; ya da okul ortamında öğretilen becerilerin ev ortamına genelleştirilebilmesini sağlaması zihin özürlü çocukların eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaktır (Elksnin ve Elksnin, 1990). Bu becerilerin başlangıcında ise zihin özürlü çocuğun eğitim ortamlarından yararlanmasını kolaylaştıran tuvalet becerileri gelmektedir.

1.6. Tuvalet Becerileri

Çocuk gelişiminin önemli bir parçasını teşkil eden tuvalet becerileri sinirsel ve psikolojik olgunlaşma sonucu genellikle yaşamın ilk beş yılında öğrenilmektedir (Mcmanus ve diğ. 2003). Tuvalet becerilerinin öğrenilmesinden önce bağırsak ve mesane kontrolü için bu olgunlaşmanın gerçekleşmiş olması gerekir. Normal gelişim

gösteren çocuklar öncelikle mesane, daha sonra bağırsak kontrolünü ve son olarak da gece kontrolünü kazanırlar (O'Connor, 2003; Rubin ve Fisher, 1982).

Bağırsak ve mesane kontrolünün normal olarak gelişimi şöyledir. Yeni doğmuş bebeğin bağırsak ve mesane hacmi oldukça küçüktür. Yaşamının ilk beş ayında günde yaklaşık onyedü kez boşaltım gerçekleşir. İlk iki yılda sinir sisteminin olgunlaşmasıyla mesane ve bağırsak doluluğuna karşı çocuğun duyarlılığı artar ve tuvaleti geldiğinde bedensel hareketlerle tepki verir, işaret veya sözlerle tuvaletinin geldiğini belli eder. Üç yaştan itibaren çocuk, tuvaleti geldiğinde hemen yapmamayı, beklemeyi başarır. Dört yaş boyunca pek çok çocuk gece kuru kalmaya başlar. Altı yaş civarı gerekli kaslar birbiriyle uyum içinde çalışmaya başlar. Mesane ve bağırsak hacmi neredeyse bir yetişkininki gibidir. Çocuk, tamamiyle bağımsız olarak tuvaletini yapabilmektedir (Bettison, 1982).

Pek çok çocuk, mesane ve bağırsak kontrolünün gelişim basamaklarını sorunsuz geçer ve az bir destekle tuvalet becerilerini kazanır. Ancak özürlü çocuk ve ailesi için tuvalet becerilerinin öğrenilmesi genelde sorunlar içerir. Zihin özürlü çocuğun, bağırsak ve mesane kontrolünün oluşması normal gelişim gösteren bir çocuktan oldukça yavaş ve geçtir. Bu nedenle orta ve ağır derecede zihin özürlü çocukların ergenlik-yetişkinlik çağına kadar tuvalet becerilerini öğrenemedikleri görülebilmektedir (Sells ve diğ. 2002). Ayrıca pek çok özür türünde duyuşsal bozukluklar, dikkat, kas kontrolü, algılama-anlama sorunları tuvalet becerilerinin öğretimini aksatan etkenlerdir (Bettison, 1982). Özellikle zihin özürlü çocuklar, bu etken ve özelliklerinden dolayı özel eğitim yöntemleri olmadan tuvalet becerilerini kazanamamaktadırlar.

Genel olarak bakıldığında bağımsız tuvalet yapma becerilerinin kazandırılmasına yönelik eğitim programları olumlu pekiştirme ve cezayı içeren edimsel koşullama ilkeleriyle örümlü davranışsal yaklaşımlar çerçevesinde uygulanmaktadır (Cicero, 2002). Alanyazında tuvalet eğitiminde davranışsal yaklaşımlar esas alınarak oluşturulmuş sıklıkla izlenen yöntemler gündüz öğretimi ve gece öğretimi olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Bu yöntemlerden gündüz öğretimi; zihin engelli çocuğun gün içerisinde uyanık olduğu zaman diliminde yapılan tuvalet eğitimidir. Gündüz tuvalet

öğretiminde temel olarak kullanılan iki yaklaşım vardır. Bunlar geleneksel tuvalet öğretimi yöntemi ve hızlı tuvalet öğretimi yöntemidir (Snell, 1993).

Bu yaklaşımlardan ilki olan geleneksel tuvalet öğretim yöntemine öğretimsel plan ve kullanılacak pekiştireçlerin belirlenmesiyle başlanır. 7-15 gün süre ile çocuğun tuvalet yapma saatlerini belirlemek amacıyla kayıt tutulur. Genellikle çocuk günde 4-5 defa çiş, 1 defa kaka yapıyorsa öğretime başlanır. Öğrenci doğru tepkileri öğrendikten sonra mesane ve bağırsak kontrolünü ve kendi kendine tuvalet yapmayı öğrenir. Geleneksel tuvalet öğretim yöntemi aynı zamanda kuruçuk kontrolü, ilgili davranışların öğretimi, kaza yöntemi ve nem sinyali cihazı kullanımını uygulamalarını da içerir (Snell, 2000).

Bağımsız tuvalet yapma becerilerinin kazandırılmasında geleneksel tuvalet öğretim yöntemi ile kullanılan uygulamalardan ilki kuruçuk kontrolüdür. Bu yöntem şu basamaklardan oluşur: Basit cümle ve jestler kullanılarak çocuğa kuru olup olmadığı sorulur. Çamaşırın kuru olup olmadığına bakılır. Eğer çamaşır kuruyorsa çocuğa kuru olduğuna dair geri bildirimde bulunulur ve pekiştireç verilir. Eğer çamaşır ıslaksa çocuğa ıslak olduğu bildirilir ve pekiştireçten mahrum edilir (Snell, 2000).

Diğer bir uygulama olan ilgili davranışların öğretilmesinde ise tuvalete oturma, çamaşırını indirip çekme gibi bağımsız tuvalet yapma ile ilgili beceriler tuvalet yapma ile birlikte öğretilir (Snell, 2000).

Geleneksel tuvalet öğretiminde kullanılan bir diğer uygulama ise, çocuğun çamaşırına ya da tuvalete yerleştirilen neme duyarlı bir cihaz yardımıyla ıslaklığın oluşup oluşmadığına dair cihaz tarafından geri bildirimde bulunulmasıyla uygulanan nem sinyali cihazı kullanımınıdır (Bettison, 1982; Snell, 1993).

Geleneksel tuvalet öğretim yöntemleri uygulamaları arasında bulunan kaza yöntemi, çeşitli nedenlerle çocuğun altına yapmasıyla kaza oluşması durumlarında kullanılmaktadır. Bu uygulamada temel olarak şunlar yer almaktadır: Kazayı takiben öğrencinin çamaşırını değiştirilir ve öğrenciyle iletişim sınırlı tutularak temizlenir. Ya da kaza fark edilir edilmez öğrencinin çamaşırına bakması ve ıslaklığı hissetmesi sağlanır.

Öğrenci beş dakika kadar bu durumda bırakılır ve daha sonra temizlenir (O'Connor, 2003; Snell, 1993).

Gündüz öğretim yöntemleri arasında kullanılan hızlı öğretim yaklaşımı ise normal boşaltım örüntüsünü değiştiren sıvı, gıda, fitil, şırınga ya da ilaçların kullanımını gerektiren bir yaklaşımdır. Bunun için normal boşaltım örüntüsünü belirlemek için 3-4 gün kayıt tutulur. Çocuğun tuvalet yapma saatinden 1 saat önce fazla miktarda sıvı verilir. Tuvalete götürülür boşaltım olursa pekiştireç verilir, boşaltım olmazsa pekiştireç verilmez (Snell, 2000).

Tuvalet eğitiminde temel olarak kullanılan diğer bir yöntem gece öğretimidir. Gece tuvalet öğretimine, gündüz tuvalet yapma becerisini %75 ve daha fazla oranda kazanılmasından sonra başlanılır. Gece tuvalet öğretiminde gündüz tuvalet öğretimine benzer olarak geleneksel yöntem, hızlı öğretim yaklaşımı ve nem sinyal cihazı kullanılır (Snell, 2000).

Tuvalet eğitiminde yukarıda söz edilen yöntem, yaklaşım ve uygulamalardan başka olarak sadece çamaşıra takılan nem sinyal cihazının kullanıldığı ancak kaza durumlarında cezalandırmanın kullanılmadığı Mahoney Van Wagenen ve Meyerson Yöntemi (Mahoney ve diğ. 1971), özel çalıştırıcı ve ekipmanların kullanılıp tüm günün banyoda geçtiği, kazalar için aşırı ceza yöntemlerinin kullanıldığı Richmond'un Yöntemi (Snell, 1993; Snell, 2000) gibi yöntemler de kullanılmaktadır.

1.6.1. Tuvalet Becerilerinin Kazandırılmasında Anne Babanın Rolü

Daha önce de belirtildiği gibi aile, her çocuğun gelişiminde ve eğitiminde en etkili rolü olan çevrelerden biridir. Özellikle, yaşamla ilgili bazı davranış kalıpları, sosyal etkileşimle ilgili bazı kural ve roller, temel alışkanlıklar günlük ilişkiler sırasında öğrenildiğine göre aile her çocuk için bütün bu becerilerin temelini atıldığı ilk yer olarak önem taşımaktadır. Bu nedenle, normal ya da özürlü olsun her çocuğun aile çevresi içinde bulunma gereksinimi vardır (Dağcı ve diğ. 2000).

Aileler, her dönemde olduğu gibi okul öncesi dönemde de çocuklarının eğitimine uzmanların çalışmalarına destek olarak katılabilecekleri gibi eğitici olarak da katılabilirler. Özel gereksinimli bir çocuğa ihtiyacı olan becerileri öğretmek beraberinde zorlukları getiren ayrıcalıklı bir durumdur. Bu durum, anne-babanın fedakarlık, sabır ve kayıtsız şartsız sevgi göstermesini gerektirir. Ev eğitiminde ailelerin çocuklarına gerçek sevgi vermeleri, onların zayıflıklarını ve güçlü yanlarını daha iyi bilmeleri çocuklarına etkili eğitim programları sunmalarında önemli avantajlar sağlar. Bu sebeple ev özel gereksinimli birey için en ideal eğitim ortamıdır (Klicka, 2001).

Her çocuk doğumdan sonraki büyüme ve gelişme dönemi içinde fiziksel, zihinsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişim yönünden bazı becerileri kazanabilmede ya da geliştirebilmede yetişkin desteğine gereksinim duymaktadır. Çocuk için büyük önem taşıyan bu gelişimi süreci içinde, anne-babalar genellikle bu görevi üstlenerek çocuklarının ilk eğitimcileri olmaktadır (Darıca ve diğ. 1999). Bu sebeple yapılan aile eğitimi çalışmalarının tipik amaçları arasında ailelerin çocuklarına bağımsız yaşam becerilerinin öğretimi, davranış yönetimi, günlük rutinlerin yerine getirilmesi, oyun oynama ve sosyal iletişim alanlarında desteklenmesi gelir (Mahoney ve diğ. 1999).

Bağımsız yaşam becerileri arasında yer alan tuvalet becerisi, çocuğa genellikle okul ve ev ortamında anne-baba ya da uzmanların uygulamasıyla kazandırılmaktadır. Bu becerilerin kazandırılmasının kurum, okul gibi ortamlarda gerçekleştirilmesi her zaman gerekli araç-gereç, personel ve zaman sağlanamadığından mümkün olmamaktadır. Bunun yanı sıra çocuğun tuvalet becerisini okulöncesi dönemde kazanmasının gerekliliği, pek çok tuvalet eğitimi programının çocuğun doğal çevresel koşulu olarak tanımlanan ev ortamında daha etkili olması (Bettison, 1982), bu becerilerin çocuğa ev ortamında anne-baba katılımıyla kazandırılmasının önemi ortaya çıkarmaktadır. Ev ortamında anne-baba katılımıyla verilen eğitimin anne-baba-çocuk etkileşimini geliştirebilmesi (Bettison, 1982), okulda özürlü çocuklara tuvalet becerileri kazandırma üzerine yapılan araştırmalarda genelleme ve izleme oturumlarının ev ortamında yapılandırılması (Cicero, 2002) ev ortamında anne-baba katılımıyla gerçekleştirilen eğitimin gerekliliğini ve önemini göstermektedir.

1.7. Problem

Tuvalet eğitimi, zihin özürlülerin eğitim amaçlarından olan bağımsız yaşam becerilerinin kazandırılması içinde önemli bir yere sahiptir. Tuvalet eğitimi, bireye okul ve ev ortamında vermek mümkündür. Ancak pek çok tuvalet eğitimi programı çocuğun yaşadığı doğal çevresel koşul olarak tanımlanan ev ortamında daha etkili olmaktadır (Bettison, 1982). Ev ortamında verilen tuvalet eğitimi bireyin günlük yaşam koşullarında gerçekleştirileceği için uzun süreli etkili olabilmekte ve etkili öğrenmeyi sağlayabilmektedir. Özürlü çocuk bir çok beceriyi anne-baba katılımıyla daha hızlı kazanmakta, farklı ortamlara genelledebilmekte, böylece kazanılan beceriler daha kalıcı olmaktadır (Cunningham, 1985). Zihin özürlü çocukların eğitiminde aile katılımının gerekliliğinin vurgulanmasına rağmen, tuvalet becerileri ile ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar sınırlıdır. Genç (1994), psişik enüresisli çocuklarda ailenin yapı tutum ve davranışlarını incelediği araştırmasında ailenin yapı ve tutumu ile çocukların enüresisi arasında ilişki olduğunu bulmuştur. Deniz (1997), annelerin tuvalet eğitimlerine ilişkin bilgi ve uygulamalarını incelenmiştir. Buna göre annelerin tuvalet eğitimine ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğu bulunmuştur. Demirtaş (2002), annelerin değerlendirmesine göre çocukların özbakım becerileri ile anne tutumları arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada anne tutumlarının olumlu olması ile çocukların özbakım becerisi kazanması arasında bir ilişki olduğunu bulmuştur.

Türkiye’deki alanyazında sadece tuvalet eğitimi ile ilgili sistematik bir aile eğitimi programına rastlanmadığı gibi aileleri bilgilendirme ve onlara beceri kazandırmaya yönelik aile eğitimi programlarına da rastlanmamaktadır. Mevcut uygulamalar ise aile rehberliği düzeyinde yapılmış olan çalışmalardır. Anne-baba katılımının ve ev ortamlarının tuvalet becerilerini kazandırmadaki rolü ve önemi dikkate alındığında bu becerilerin kazandırılmasına yönelik bir aile eğitimi programına gereksinim olduğu görülmektedir. Araştırma konusu bu gereksinimden kaynaklanmıştır.

1.8. Amaç

Bu araştırmanın amacı, zihin özürlü çocuklara tuvalet becerilerinin öğretimi programını tamamlayan annelerin gerçekleştirdiği tuvalet öğretimi çalışmalarının zihin özürlü çocuklarının tuvalet becerilerini öğrenmedeki etkililiğini incelemektir.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Tuvalet becerisinin öğretimi programını tamamlayan annelerin gerçekleştirdiği tuvalet becerisini öğretme çalışmaları zihin özürlü çocukların tuvalet becerisini öğrenmesinde etkili midir?
2. Tuvalet becerisinin öğretimi programını tamamlayan annelerin gerçekleştirdiği tuvalet becerisini öğretme çalışmaları zihin özürlü çocukların tuvalet becerisinin kalıcılığını sağlamakta mıdır?

1.9. Önem

Tuvalet eğitimi, zihin özürlülerin eğitim amaçlarından olan bağımsız yaşam becerilerinin kazandırılması içinde önemli bir yere sahiptir (Cavkaytar, 2000). Pek çok tuvalet eğitimi programı çocuğun yaşadığı doğal çevresel koşul olarak tanımlanan ev ortamında daha etkili olmaktadır (Bettison, 1982). Zihin özürlü çocuk anne-babalarının evde çocuklarına beceri öğretimi konusunda bilgi gereksiniminin bulunduğu görülmektedir (Sucuoğlu, 1994). Tuvalet eğitiminin ev ortamında yapılması ve anne-babaların zihin engelli çocuklarına beceri öğretimi konusunda gereksinimlerinin karşılanması aile eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulamalı araştırmaların yapılması yolundan geçmektedir.

Bu araştırma sonucunda elde edilecek bulguların yapılacak olan araştırmalara katkıda bulunması beklenmektedir. Ayrıca, bu araştırmanın anne-babalar için yeni eğitim programlarının geliştirilmesine ve yeni araştırmaların yapılmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.10. Sayılılar

Bu araştırmada aşağıdaki sayılılardan hareket edilmiştir:

1. Araştırmada kullanılan kayıt formları ölçmek istenen özelliğe uygundur.
2. Araştırmaya katılan anneler evde kendileri çalışmayı kayıt ettiklerinden kayıt formlarını eksiksiz ve doğru olarak doldurmuşlardır.

1.11. Sınırlılıklar

1. Bu araştırma üç anne ve onların aynı zamanda otistik özellikler gösteren zihin özürlü erkek çocuklarıyla sınırlıdır.
2. Araştırma sırasında video kaydı yapılmamıştır. Veriler, çalışmaya katılan anneler ve araştırmacı tarafından toplanmıştır.
3. Araştırmada tuvalet becerisinin öğretimi gündüz öğretimi içeren geleneksel tuvalet öğretim yöntemi esas alınarak yapılmıştır.
4. Bu araştırmada tuvalet becerisinin öğretimi, ev ortamında gerçekleştirilebilecek tuvalet becerisinin anneler tarafından çocuklarına öğretimi ile sınırlıdır. Elde edilen sonuçlar bu sınırlılıklar içinde düşünölmeli ve yorumlanmalıdır.

2.YÖNTEM

Bu bölümde, denekler ve seçimi, araştırma modeli, veriler ve toplanması, deney süreci konularında bilgi verilmiştir.

2.1. Denekler ve Seçimi

Araştırmada, çalışma grubunu anneler ve bu annelerin çocukları oluşturmuştur. Çalışma grubunu oluşturan annelerin ön koşul özellikleri; a) okuma yazma biliyor olmaları, b) çalışma için gönüllü olmaları olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılacak öğrencilerin ise; a) 3-6 yaş arasında olmaları b) beli lastikli pantolon giyme becerisini en az %80 oranında gerçekleştiriyor olmaları, c) beceriyi yerine getirmeyi engelleyecek düzeyde fiziksel engele sahip olmamaları, d) gel, git, otur, kalk, aç, kapa, git gibi yönergeleri yerine getiriyor olmaları, e) tuvalet becerisini en fazla %30 oranında yerine getirebiliyor olmaları istenmiştir.

Deneklerin seçimi için İstanbul ilinde bulunan Marmara Zihinsel Engelliler Rehabilitasyon Merkezi'nin müdürü ve öğretmenleri ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerde hazırlanan aile eğitim programı tanıtılarak (Ek 1) çalışmaya katılabilecek anneler ve çocukları belirlenmiştir.

Çalışmaya katılacak ailelere yazılı bir metinle (Ek 2) ön toplantının yapılacağı gün ve saat duyurulmuştur. Belirlenen gün ve saatte bir ön toplantı yapılarak annelere program tanıtılmıştır. Tanıtım toplantısına 11 anne katılmış çalışmaya katılmayı isteyen ve gerekli ön koşul özelliklerine sahip 6 anne ve çocuk belirlenmiştir. Ancak çalışma sırasında 2 anne çalışmaya zaman ayıramayacaklarını, diğeri ise veri kayıt formlarını işaretleme için kendini yeterli bulmadığını ifade ederek araştırmadan ayrılmışlardır.

Belirlenen ön koşullar doğrultusunda çalışmaya katılacak anneler ve çocuklarının özellikleri şöyledir:

Birinci anne K, 35 yaşında ev hanımı ve ilkokul mezunudur. Çocuğu M, ise 5 yaşında zihin özürlü aynı zamanda otistik özellikler gösteren erkek çocuğudur. M, verilen yönergeleri yerine getirebilmekte, taklit ederek çizgi çizebilmekte, bağımsız olarak

giyinebilmektedir. Beli lastikli pantolon giyme becerisini %100, tuvalet becerisini %11 oranında yerine getirebilmektedir.

İkinci anne B, 37 yaşında ev hanımı ve ilkokul mezunudur. Çocuğu F, ise 4 yaşında zihin özürlü erkek çocuğudur. F, beli lastikli pantolon giyme becerisini %85 oranında yerine getirebilmektedir. Rehabilitasyon merkezine haftanın iki günü seanslı olarak devam etmektedir. F, verilen talimatları yerine getirebilmekte, ana renkleri tanıyabilmekte, bazı vücut bölümlerini gösterebilmektedir. Tuvalet becerisini %22 oranında yerine getirebilmektedir.

Üçüncü anne H, 32 yaşında ev hanımı ve ilkokul mezunudur. Çocuğu B, ise 5 yaşında zihin özürlü aynı zamanda otistik özellikler gösteren erkek çocuğudur. B, beli lastikli pantolon giyme becerisini % 100 oranında, tuvalet becerisini %27 oranında yerine getirebilmektedir. Rehabilitasyon merkezine haftanın iki günü seanslı olarak devam etmektedir. B, taklit ederek çizgi çizebilmekte, bağımsız olarak giyinebilmektedir.

Deneklerin hiçbiri rehabilitasyon merkezi dışında bir eğitim almamaktadır.

2.2. Araştırma Modeli

Araştırmada, geliştirilen Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Programı'nı tamamlayan annelerin, bu program doğrultusunda gerçekleştirdikleri öğretim çalışmalarının, zihin engelli çocukların tuvalet becerilerini öğrenmedeki etkisine ilişkin verilere gereksinim duyulmuştur.

Bu verilerin toplanabilmesinde veri toplama sürecinin daha doğal olması sebebiyle (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001) deneysel yöntemler içinden en uygun model olarak, tek denekli araştırma yöntemlerinden yoklama evreli denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Yoklama evreli çoklu yoklama modelinde tüm durumlarda eş zamanlı olarak başlama düzeyi verisi toplanır ve birinci durumda kararlı veri elde edildikten sonra başlama düzeyi verisi sonlandırılarak birinci durumda uygulamaya başlanır. Birinci durumda uygulama evresi sürerken, ikinci ve üçüncü durumlarda veri toplanmaz. Birinci durumda ölçüt karşılanıp kararlı veri elde edildikten sonra, tüm

durumlarda eşzamanlı olarak birinci yoklama evresi düzenlenir. Birinci yoklama evresinde ikinci durumda kararlı veri elde edildikten sonra bu yoklama evresi sonlandırılarak ikinci durumda öğretime başlanır. Bu süreç tüm davranışlarda ölçüt karşılanıncaya değin devam ettirilir (Tekin ve Kırcaali İftar, 1997; Tekin ve Kırcaali İftar, 2001).

Bu araştırmada, başlama düzeyi, yoklama ve izleme verileri araştırmacı tarafından, uygulama verileri ise annelerin öğretim becerilerini değerlendirmeyi öğrenmeleri sebebiyle anneler tarafından toplanmıştır. Denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli şu şekilde uygulanmıştır: Öncelikle, tüm deneklerde başlama düzeyi evresinde yoklama verisi toplanmış ve birinci denekte kararlı veri elde edildikten sonra başlama düzeyi verisi sonlandırılarak birinci denekte uygulama evresine geçilmiştir. Başlama düzeyi verilerinin kararlılığı art arda üç oturumda elde edilen verilerin aynı olması (%+_10) olarak belirlenmiştir. Birinci denekte uygulama evresi sürerken ikinci ve üçüncü deneklerde veri toplanmamıştır.

Uygulama evresi verilerinin kararlılığı, art arda üç oturumda elde edilen verilerin %80 ölçütünü karşılaması ve aynı olması (%+_10) olarak belirlenmiştir. Birinci yoklama evresinde ikinci denekte kararlı veri elde edildikten sonra bu yoklama evresi sonlandırılarak ikinci denekte uygulamaya başlanmıştır.

İkinci denekte alınan uygulama evresi verileri kararlılık gösterdiğinde, bütün deneklerde tekrar yoklama verileri alınmıştır. Deneklerde yoklama verileri kararlılık gösterdiğinde üçüncü denegin uygulama evresine geçilmiştir. Üçüncü denegin uygulama evresi verileri kararlılık gösterdiğinde bütün deneklerde son yoklama verileri alınmıştır. Üçüncü denekte alınan uygulama evresi verileri kararlılık gösterdiğinde, bütün deneklerde izleme verileri alınmıştır.

Çoklu yoklama modellerinde deneysel kontrol, uygulamanın yapıldığı durumun veri düzey ya da eğiliminde değişiklik olması; henüz uygulamanın başlatılmadığı durumların veri düzey ya da eğilimlerinde değişiklik olmaması; aynı şekilde diğer durumlarda da uygulama gerçekleştirildikçe verilerin eğilim ya da düzeyinde benzer değişikliğin ard-

zamanlı olarak tüm durumlarda gerçekleşmesi ile kurulur (Blachurst ve diğ. 1994; Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001).

Tek denekli araştırmalarda araştırmanın iç geçerliliğini etkilediği düşünülen bazı etmenler vardır. İç geçerlilik bağımlı değişkende gerçekleşen değişikliğin yalnızca bağımsız değişkenden kaynaklandığının gösterilmesidir (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001). Araştırmacı, araştırmaya başlamadan önce bu etmenleri belirlemeli ve bu etmenleri nasıl kontrol altına alacağına karar vermelidir. Bu araştırmanın iç geçerliliğini etkileyebileceği düşünülen olası etmenler: a) olgunlaşma, b) ölçme, c) denek yitimi, d) verilerin değişkenlik göstermesidir (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001).

a) Olgunlaşma:

Araştırma sırasında belli bir sürenin geçmesiyle birlikte denekte görülen biyolojik, duygusal veya zihinsel olgunlaşmanın bağımlı değişkeni etkilemesidir (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001). Araştırmada bu etmeni kontrol altına alabilmek için uygulama her gün gerçekleştirilmiş ve olabildiğince kısa sürede bitirilmeye çalışılmıştır. Ancak, araştırma modelinin denekler arası çoklu yoklama evreli çoklu yoklama modeli olması ve bazı deneklerde öğretime geç başlanıyor olması iç geçerlilik açısından bir tehdit oluşturmaktadır.

b) Ölçme:

Araştırmalarda ölçme iki biçimde ortaya çıkabilmektedir: 1) bağımlı değişkene ilişkin veri toplama yöntemlerinin değişikliğe uğraması. 2) gözlemci ya da uygulamacıların zamanla çeşitli nedenlerle bağımlı değişken tanımından uzaklaşmalarıdır (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001). Bu araştırmada ölçme etkisini ortadan kaldırabilmek için yoklama, öğretim, izleme ve genelleme oturumlarının en az %30'unda gözlemciler arası güvenilirlik verisi toplanmıştır.

c) Denek Yitimi:

Araştırma sırasında hastalık, taşınma vb. gibi nedenlerle denek kaybının ortaya çıkmasıdır (Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001). Araştırma sırasında denek yitimi olmuştur. Ancak araştırma modeli için yeterli sayıda denek ile araştırma tamamlandığından iç geçerliliği tehdit edici bir unsur oluşmamıştır.

2.3. Bağımlı Değişken

Bu araştırmanın bağımlı değişkeni, zihin özürlü çocukların anneleri tarafından kendilerine öğretilen tuvalet becerilerini öğrenme düzeyidir.

Tuvalet becerisi zincirleme bir beceri olması nedeniyle, öğretim için daha önceden bir özel eğitim uzmanı tarafından yapılmış olan tuvalet beceri analizinin araştırma kapsamına giren basamakları alınmış ve bir özel eğitim uzmanından alınan görüşler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak son haline getirilmiştir. Tuvalet beceri analizi şu şekildedir:

1. Tuvalete gider.

- Bulunduğu odadan tuvalete doğru yürür.
- Tuvalet kapısına gidince durur.

2. Kapıyı açar.

- Sürekli kullandığı eliyle kapı koluna uzanır.
- Kapı kolunu aşığa doğru çeker.
- Kapıyı açılması için hafifçe öne doğru iter ve kapıyı açar.

3. Pantolonunu indirir.

- İki eliyle pantolonunu belinden tutar.
- Pantolonunu dizlerine kadar indirir.

4. Külotunu indirir.

- Külotunun belini baş parmaklarıyla tutar.
- Külotunu dizlerinin hemen üstüne kadar indirir.

5. Klozete oturur.

- Klozetin önüne arkasını döner.
- Denge sağlamak için hafifçe öne doğru eğilir.
- Klozete oturur.

6. Tuvaletini yapar.

7. Külotunu kaldırır.

- Klozetten ayağa kalkar.
- Külotunun belini iki yanından tutar.
- Külotunu beline kadar kaldırır.

8. Tuvaletten çıkar.

- a) Kapıya doğru yürür.
- b) Koridora çıkar.

Deneklerin hedef davranışa ilişkin performanslarını belirlemek üzere, değerlendirmenin kısa sürede tamamlanması, bireyin yaptığı ilk yanlış davranışta değerlendirmenin sona erdirilip öğretime ayrılan sürenin artması ve değerlendirme sırasında öğrenmenin gerçekleşme olasılığını en aza indirip uygulamanın etkisini daha kesin biçimde ortaya koyabilmek amacıyla tek fırsat yöntemi kullanılmıştır. Değerlendirme sonunda davranışta %30'un altında performans sergileyen denekler için tuvalet becerisinin öğretime karar verilmiştir.

2.4. Bağımsız Değişken

Araştırmanın bağımsız değişkeni, araştırmacı tarafından geliştirilen Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Programı, programın uygulanması, programı tamamlayan annelerin program doğrultusunda çocuklarıyla gerçekleştirdiği öğretim çalışmalarıdır. Bağımsız değişkenin deneysel uygulamanın dışındaki durumlardan etkilenmemesi için ailelerden öğretim çalışmalarının ev ortamı dışındaki ortamlarda yapılmaması, çalışma sırasında ortamda yalnızca anne ve çocuğun bulunması istenmiştir.

2.5. Veriler ve Toplanması

Araştırmada, deneklerin tuvalet becerilerinin öğretime başlamadan önce, bu beceriyi yerine getirme düzeylerini gösteren başlama düzeyi verilerine, yoklama, öğretim süreci verilerine, izleme ve uygulama güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla uygulama verilerine gereksinim duyulmuştur.

Başlama düzeyi, yoklama ve izleme verileri "Tuvalet Becerisi Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Veri Kayıt Formları" ile; öğretim süreci verileri "Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu" ile toplanmıştır.

2.5.1. Veri Kayıt Formları

Veri Kayıt Formları, çalışmaya başlamadan önce başlama düzeyleri, çalışma sırasında öğretim süreci verileri, çalışma sonrasında yoklama ve izleme verilerini kayıt etmek amacıyla geliştirilmiş formlardır.

2.5.2. Tuvalet Becerisi Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu

Tuvalet Becerisi Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu, çalışmada başlama düzeyi, yoklama ve izleme verilerini kayıt etmek amacıyla geliştirilmiş bir formdur (Ek 5). Form beceri basamakları ve işaretlenecek bölümleri içeren bir çizelgeden oluşmaktadır.

Çizelgenin sol tarafından tuvalet becerisinin basamaklarının alt alta yazılı olduğu bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün karşısında ise, veri türlerine (başlama, yoklama, izleme) göre çocuğun beceri basamaklarında yaptığını kaydedebilmek için numaralandırılmış boşluklar bulunmaktadır.

Çizelgenin altında kayıt işleminde kullanılacak işaretleme sistemi açıklanmıştır. Buna göre işaretlemenin çocuğun doğru olarak yerine getirdiği her bir beceri basamağı için (+), hatalı yerine getirdiği ya da hiç yerine getiremediği beceri basamakları için (-) şeklinde yapılması öngörülmüştür.

Kayıt formları araştırmacı tarafından doldurulmuş, kayıt işlemleri tek fırsat yöntemiyle yapılmıştır. Tek fırsat yöntemi, çocuğa sadece ana yönerge verilerek yaptıklarının doğrudan gözlenmesi ve kaydedilmesidir. Buna göre deneğe ana yönerge verilerek deneğin yaptıkları doğrudan gözlenmiş ve kaydedilmiş, kayıt sırasında ana yönerge tekrarlanmamış öğrencinin doğru ya da yanlış tepkilerine kayıtsız kalınmıştır. Deneğin doğru olarak yerine getirdiği beceri basamakları çizelgede doğru (+) olarak işaretlenmiş, yanlış yaptığı basamaklar (-) olarak işaretlenmiştir. Denek verilen yönerge üzerine on saniye içinde hiçbir davranışta bulunmadığında art arda üç hata yaptığında uygulama durdurulmuş ve hatalı basamaklar ile izleyen tüm basamaklar (-) olarak işaretlenmiştir.

Denek, becerinin basamaklarını atlayarak devam ettiğinde, doğru davranışlar (+), atlanan basamaklar (-) olarak işaretlenmiştir.

2.5.3. Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu

“Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu” çalışmalar sırasında deneğin tuvalet becerisi basamaklarında yaptıklarını kaydetmek amacıyla geliştirilmiş bir formdur (Ek 4).

Formda oluşturulan çizelgede sol sütunda tuvalet becerisi basamaklarının alt alta yazıldığı bir bölüm, bu bölümün karşısında numaralandırılmış çalışma oturumları ve her bir beceri basamağında yapabildiklerini kaydetmek için boşluklar bulunmaktadır.

Çizelgenin altında kayıt işlemlerinde kullanılacak işaretleme sistemi açıklanmıştır. Buna göre işaretlemelerin bağımsız (+), sözel ipucu (S), fiziksel yardım (F) şeklinde yapılması düşünülmüştür.

Kayıt formları anneler tarafından doldurulmuştur. Bunun için annelere yeterli sayıda Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu verilmiştir. Annelerin bu formu nasıl dolduracakları Aile Eğitimi Programı’nda açıklanmıştır.

2.5.4. Tuvalet Becerisi Araştırmacı Veri Kayıt Formu

Bu form, araştırma sırasında annelerin çocuklarına tuvalet becerisi öğretimi çalışmalarından elde ettikleri verilerin ve araştırmacının başlama düzeyi, yoklama ve izleme verilerinin ve bağımsız gözlemci verilerinin kayıt edildiği bir formdur (Ek 3).

Annelerin tuvalet becerisi çalışmalarından elde ettikleri veriler Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu’na işaretlenmiş, araştırmacı ve bağımsız gözlemci ise çalışmanın başlama düzeyi, yoklama, izleme aşamalarında elde ettiği verileri Tuvalet Becerisi Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu’na işaretlemiştir. Daha sonra elde edilen bu veriler bağımsız gözlemcinin verileri ile birlikte araştırmacı

tarafından Tuvalet Becerisi Araştırmacı Veri Kayıt Formu'na işaretlenerek verilerin çözümlenmesinde kullanılmıştır.

2.6. Aile Eğitimi Programı

Aile Eğitimi Programı, ailelerin zihin özürlü çocuklarına, tuvalet becerisini kazandırabilmelerine yardımcı olabilmek amacıyla hazırlanmış bir programdır. Bu amaç doğrultusunda zihin özürlü çocuğa sahip ailelerin çocuklarına tuvalet becerilerini kazandırmada uygun yaklaşım olarak aileleri eğitici olarak yetiştirmeyi amaçlayan aile eğitimi yaklaşımı benimsenmiştir.

2.6.1. Öğrenme-Öğretme Süreçleri

Aile Eğitimi Programının öğrenme-öğretme süreçleri grupla ve bire bir yürütölen yüz yüze eğitim etkinliklerinden oluşmaktadır. Bu süreçlerin uygulanmasında Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı esas alınmıştır.

Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabının amacı, programın amaç ve içerikleri doğrultusunda ailelere bilgi ve beceri kazandırmaktır.

Programın, aile toplantılarını içeren eğitim boyutunun amacı, Tuvalet Becerilerinin Öğretimi El Kitabında yer alan konularda ailelere eğitim vermektir.

Aile Eğitimi Programının ev ziyaretlerini içeren bire bir eğitim boyutunun amacı ise, aile ve çocuğa kendi doğal ortamlarında eğitim vermek, grup eğitiminde kazandıkları bilgilerin uygulamaya dönüşmesini sağlamak, çocuk ve ailenin uzman gözetiminde uygulama yapmasını sağlamaktır.

2.6.2. Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı

Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı, aile eğitimi programı amaçları doğrultusunda oluşturulan, tuvalet becerisi öğretimi konusunda açıklama ve uygulamaları içeren yazılı kaynaktır (Ek 13).

Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı'nın hazırlanmasında, tuvalet becerilerinin öğretimi konusunda ilgi alanyazın taranmış alanyazından elde edilen bilgiler aile eğitimine uyarlanmaya çalışılmış ve Cavkaytar (1999) tarafından hazırlanan Özbakım ve Eviçi Becerilerinin Öğretimi El Kitabı temel alınarak taslak bir el kitabı hazırlanmıştır.

Taslak el kitabı, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı'nda görevli yardımcı bir öğretim elemanı ve zihin özürlülerin eğitimi alanda çalışan üç meslek elemanına okutulmuş görüş ve öneriler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan düzeltmelerden sonra El Kitabı, zihin engelli çocuğu olan iki anne ve bir babaya okutulmuştur. Anne ve babalar kitabın anlaşılır olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra El Kitabı'na en son hali verilerek yeterli sayıda çoğaltılmıştır.

Aile Eğitimi Programı boyunca yapılan tüm çalışmalar boyunca kaynak olarak kullanılan bu kitap, üç bölüm ve eklerden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de, tuvalet becerisine ilişkin ön bilgiler, tuvalet becerisi, bağırsak ve mesane kontrolü, özrün tuvalet becerisine etkileri başlıklarında açıklamalar yer almaktadır.

İkinci Bölüm'de, tuvalet becerisini öğretmeden önce yapılması gerekenler nelerdir?, öğretime başlamadan önce neler yapmam gerekir?, çocuğumun gün içinde kuru kaldığı süreyi nasıl belirlemeliyim?, ödül listesi nasıl hazırlamalıyım? konu başlıklarında açıklama ve uygulamalar yer almaktadır.

Üçüncü Bölüm'de tuvalet becerisi nasıl öğretilir?, ne zaman çalışalım?, son hazırlıklar nelerdir?, çocuğum otistik özellikler gösteriyor ne yapmalıyım?, öğretim sırasında karşılaşılabileceğim özel durumlar nelerdir?, ödüllendirme nasıl olmalı?, tuvalet becerisi çalışma kuralları nelerdir?, tuvalet becerisi nasıl öğretilir? başlıklarına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Eklerde, çalışma için gerekli olan liste ve formlara yer verilmiştir. Bunlar: Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formu, Tuvalet Becerisi Analizi Listesi, Tuvalet Becerisi Veri Kayıt Formu, Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu, Ödül Listesidir

El Kitabı, aile eğitimi toplantıları başlamadan önce yapılan denek seçimi toplantısında çalışmaya katılacak annelere dağıtılmıştır.

2.6.3. Aile Toplantıları

Aile toplantıları, aile eğitimi programının amaçlarında belirtilen konuların ailelere aktarılmasını sağlayan uzman yönetiminde yapılan grup çalışmasıdır.

Aile eğitimi programı, iki toplantıdan oluşmaktadır. Bu toplantılara anneler katılabilmektedir. Aile toplantıları, uzman ve ailelerin kararlaştırdığı gün ve saatte yapılmaktadır. Aile toplantıları 1,5-2 saat sürmektedir.

Toplantı ortamında uzman ve ailenin rahat iletişim kurabileceği bir oturma düzeni sağlanmalıdır. Aile eğitimi programına ilişkin konuların açıklanacağı ya da örneklerin sunulacağı araç-gereçler de ortamda hazır bulundurulmalıdır.

Aile toplantılarının değerlendirilmesi, ailelerin yaptıkları çalışmaların izlenmesiyle, toplantılar sırasında ailelere yöneltilen sözel sorularla ve uzmanın gözlemleriyle yapılmalıdır.

Aile eğitimi programı çerçevesinde yapılan ilk toplantının amacı, aile eğitimi programı hakkında bilgi vermek, Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı'nda bulunan "Tuvalet Becerisine İlişkin Ön Bilgiler" ve "Tuvalet Becerisini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler Nelerdir?" adlı bölümlere ilişkin açıklamalar yapmak ve gerekli ev çalışmalarını vermektir.

Bilgilendirmelerden sonra tuvalet becerisi, bağırsak ve mesane kontrolü, özrün tuvalet becerisine etkileri, öğretime başlamadan önce ne yapmam gerekir? Çocuğumun gün içinde kuru kaldığı süreyi nasıl belirlemeliyim?, Ödül listesini nasıl hazırlamalıyım?

Konuları örneklerle açıklanır. Örnek uygulamalar yaptırılır. Bu açıklama ve uygulamalardan hemen sonra değerlendirme yapılır.

Yapılan açıklama ve uygulamalar doğrultusunda annelere ev çalışmaları verilir. Her annenin Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı'nın eklerinde bulunan Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formunu, Tuvalet Becerisi Analizi Listesini, Ödül Listesini doldurması ve gelecek toplantıya getirmesi istenir. Bir sonraki toplantının gün ve saati kararlaştırılır.

Aile Eğitimi Programının ikinci toplantısında amaç, annelere verilen ev çalışmalarını incelemek, Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı'nın ikinci bölümü olan Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir? adlı bölümü açıklamaktır.

Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir? adlı bölümde, ne zaman çalışalım?, son hazırlıklar nelerdir?, çocuğum otistik özellikler gösteriyorsa ne yapmalıyım?, öğretim sırasında karşılaşılabileceğim özel durumlar nelerdir?, ödüllendirme nasıl olmalı?, tuvalet becerisi çalışma kuralları nelerdir?, tuvalet becerisi nasıl öğretilir? konuları açıklandıktan sonra el kitabı doğrultusunda tuvalet becerisinin öğretimi ile ilgili bir örnek uygulama yapılır. Değerlendirme çalışma sırasında ailelere yöneltilen sözel sorular ve gözlemler doğrultusunda yapılır.

Toplantının sonunda, ev ziyaretinin yapılacağı gün ve saat her anneyle tek tek kararlaştırılır.

2.6.4. Ev Ziyareti ve Telefon Görüşmeleri

Ev ziyareti, uzman ve ailenin ev ortamında bire bir yaptıkları çalışmalardır. Ev ziyaretleri telefon görüşmeleri ile desteklenebilir.

Telefon görüşmeleri, çalışmalar sırasında ailelerin uzmanla haberleşmek ve tereddüt ettikleri konularda danışmak amacıyla yapılan görüşmelerdir.

Ev ziyareti, tuvalet öğretimi çalışmalarının sonuçlandırılmasına ya da devamına uzmanın değerlendirmelerine dayalı olarak kararlaştırılması amacıyla yapılır.

Değerlendirmede temel ölçüt, aile eğitimi programının amacına uygun şekilde annenin bağımsız olarak çocuğuna tuvalet becerisini öğretmede yeterli duruma gelmesidir. Buna karar verebilmek için anneye ev ortamında aile eğitimi programından ev ziyaretine kadar öğrendiklerini uygulayabileceği tuvalet becerisi öğretimi çalışması yaptırılır.

Uygulama sırasında uzman çalışmanın akışında ciddi bir güçlük olmadığı sürece müdahalede bulunmaz. Çalışmanın akışında anneden kaynaklanan bir güçlük olduğunda sözel açıklamalarda bulunur, sözel açıklamaların yeterli olmadığı durumda uzman bizzat yaparak model olur. Değerlendirme sırasında uzmanda annenin çocuğuna tuvalet becerisini öğretmede yeterli olmadığı kanaati oluşursa çalışmalara ara vererek çocuğun olmadığı bir ortamda anneye gerekli açıklamalar yapılır. Uzmanda, annenin çocuğuna tuvalet becerisini öğretmede yeterli olduğu kanaati uyanırsa çalışmalara son verilir.

2.7. Deney Süreci

Deney sürecinde, aile toplantıları, ev ziyaretlerine yer verilmiştir. Çalışmalar sırasında gözlemciler arası güvenilirlik ve uygulama güvenilirliği çalışmaları yapılmıştır.

2.7.1. Aile Toplantıları

Deney süreci, ilk aile toplantısıyla başlamıştır. Programın bütünlüğü içerisinde her biri yaklaşık 1.5 saat süren toplam iki aile toplantısı yapılmıştır. Aile toplantıları annelerin katılımıyla çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezinin toplantı salonunda annelerin ve araştırmacının birlikte karar verdikleri zamanlarda yapılmıştır. Her iki toplantı boyunca aile eğitimi çalışmalarında yararlanılan ders verme ve model olma teknikleri kullanılmıştır. Deney süresince aile toplantıları ve ev ziyaretlerinde yapılan değerlendirmeler “Aile Eğitimi Programı Değerlendirme Aracı”na (Ek 9) işaretlenmiştir.

Birinci aile toplantısında, annelere Aile Eğitimi Programının kaynak kitabı olan zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı'nın birinci bölümünde Tuvalet Becerisine İlişkin Ön Bilgiler başlığı altında bulunan tuvalet becerisi, bağırsak ve mesane kontrolü, özürün tuvalet becerisine etkileri konularında bilgi verilmiştir. Daha

sonra kitabın ikinci bölümü olan Tuvalet Becerisini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler Nelerdir? bölümünden öğretime başlamadan önce neler yapmam gerekir?, çocuğumun gün içinde kuru kaldığı süreyi nasıl belirlemeliyim?, ödül listesini nasıl hazırlamalıyım konularında bilgi verilmiş, örnek uygulamalar yapılmıştır. Annelerin toplantı boyunca sözel olarak yapılan değerlendirmelerinde (Ek 9) yeterli duruma geldikleri saptanınca annelere bir dahaki toplantıya kadar kitabın eklerinde bulunan Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formu, Tuvalet Beceri Analizi Listesi ve Ödül Listesini doldurup gelmeleri istenmiştir. Annelerden soruları olup olmadığı sorulmuştur. Gelen sorular cevaplanmıştır ve bir dahaki toplantının bir hafta sonra aynı gün ve saatte yapılması kararlaştırılıp toplantı sona erdirilmiştir.

İkinci aile toplantısında, ilk olarak annelerin evde yaptıkları çalışmalar gözden geçirilmiştir. Gerekli düzeltmeler ve açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra el kitabının Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir? konulu üçüncü bölümünde bulunan “ne zaman çalışalım?, son hazırlıklar nelerdir?, çocuğum otistik özellikler gösteriyor ne yapmalıyım?, öğretim sırasında karşılaşılabileceğim özel durumlar nelerdir?, ödüllendirme nasıl olmalı?, tuvalet becerisi çalışma kuralları nelerdir?, tuvalet becerisi nasıl öğretilir?” konularında açıklamalar yapılmıştır. Annelerin Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formunu nasıl dolduracakları örneklerle açıklanmıştır. Toplantının sonunda tuvalet becerilerinin öğretimiyle ilgili örnek bir uygulama yapılmıştır. Annelerden soruları olup olmadığı sorulmuştur. Gelen sorular cevaplanmıştır. Yapılan sözel değerlendirmeler (Ek 9) sonucu belirlenen amaçlarda yeterli duruma geldiklerinde aile toplantısı sona erdirilmiştir. Ev ziyaretine geçilmiştir.

2.7.2. Ev Ziyaretleri

Ev ziyaretleri, ailenin ve uzmanın birlikte karar verdikleri zaman diliminde yapılan görüşmelerdir.

Ev ziyaretlerinde her anneye çocuklarına tuvalet becerilerini nasıl öğreteceği araştırmacı tarafından anlatılmış ve örnek uygulamalar yaptırılmıştır. Anneler, ev ziyaretlerinde yapılan gözlemsel değerlendirmeler sonucunda yeterli bulduklarında ev ziyareti

noktalanmıştır. Araştırmaya katılan her üç anne de ilk ev ziyaretinde yeterli bulunmuştur.

2.8. Veri Toplama Süreci

Ev ziyaretlerini izleyen ilk hafta sırayla her bir çocuğun verisi evde uzman tarafından alınmıştır. İlk olarak tüm deneklerde başlama düzeyi evresinde yoklama verisi toplanmış ve birinci denekte kararlı veri elde edildikten sonra başlama düzeyi verisi sonlandırılarak birinci denekte uygulama evresine geçilmiştir. Birinci denekte uygulama evresi sürerken ikinci ve üçüncü deneklerde veri toplanmamıştır. Birinci yoklama evresinde ikinci denekte kararlı veri elde edildikten sonra bu yoklama evresi sonlandırılarak ikinci denekte uygulamaya başlanmıştır. İkinci denekte alınan uygulama evresi verileri kararlılık gösterdiğinde, bütün deneklerde tekrar yoklama verileri alınmıştır. Deneklerde yoklama verileri kararlılık gösterdiğine üçüncü denegin uygulama evresine geçilmiştir. Üçüncü denegin uygulama evresi verileri kararlılık gösterdiğinde, bütün deneklerde son yoklama verileri alınmıştır. Üçüncü denekte alınan uygulama evresi verileri kararlılık gösterdiğinde, bütün deneklerde izleme verileri alınmıştır. Tüm denekler ard arda üç oturum kararlı veri elde ettiklerinde telefonla araştırmacıyı arayarak haber vermişlerdir.

Araştırmacı, tuvalet becerisine ilişkin başlama, yoklama ve izleme verilerini araştırma modeli doğrultusunda toplayarak “Tuvalet Becerisi, Başlama Düzeyi, Yoklama, İzleme Verileri Kayıt Formu”na kaydetmiştir (Ek 5).

Anneler öğretim çalışmaları süresince, çocuklarının yapabildiklerini “Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu”na kaydetmişlerdir (Ek 4).

2.9. Gözlemciler Arası Güvenirlilik

Gözlemciler arası güvenirliliğin sağlanması amacıyla daha önce özürü çocuklarla gönüllü çalışmalara katılmış bir İngilizce öğretmeni bağımsız gözlemci olarak seçilmiştir. Bağımsız gözlemci öncelikle kayıt konusunda yetiştirilmiştir. Bağımsız gözlemci, tüm oturumların %30’una katılarak gözlemciler arası güvenirlilik verisi

toplanmıştır. Gözlemci, çocuğun yapabildiklerini “Başlama, Yoklama, İzleme Verileri Kayıt Formu”nun gözlemci bölümüne kaydetmiştir.

Araştırmacının ve bağımsız gözlemcinin verileri, “görüş birliği/(görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100” formülüyle (Kırcaali-İftar ve Tekin, 2001) hesaplanarak gözlemciler arası güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucu gözlemciler arası güvenilirlik tüm deneklerde %100 bulunmuştur.

2.10. Uygulama Güvenirliği

Araştırmada öğretim çalışmaları sırasında annelerin tuvalet becerileri öğretimi aile eğitimi programında sunulan bilgiler doğrultusunda yapıp yapmadıklarını belirlemek amacıyla uygulama güvenirligi çalışması yapılmıştır. Bu amaçla her annenin çalışma sırasında gösterdiği davranışlar araştırmacı tarafından gözlenmiş ve “Anne Davranışları Kayıt Formuna” işaretlenmiştir (Ek 7). Araştırmada uygulama güvenirligi verisinin belirlenebilmesi için araştırmacı tarafından çalışmaların en az %30’u gözlenmiştir.

Uygulama güvenirligi için toplanan veriler “Plana Uygun Davranış Sayısı x 100/Plana Uygun Olan Tepkileri Belirleyen Bütün Davranışların Toplamı” formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Billingsley ve diğ. 1980).

Bu gözlem sonuçlarına göre birinci anne K’nin çocuğu M ile yaptığı tuvalet becerisi öğretimi çalışmaları için uygulama güvenirligi %94; ikinci anne B’nin çocuğu F ile yaptığı tuvalet becerisi öğretimi çalışmaları için uygulama güvenirligi %95; üçüncü anne H’nin çocuğu B ile yaptığı tuvalet becerisi öğretimi çalışmaları için uygulama güvenirligi %93 olarak hesaplanmıştır.

Uygulamada toplanan verilerin güvenirligini belirlemek amacıyla her annenin beceri öğretiminde sergilediği davranışlar, araştırmacı ve bağımsız gözlemci tarafından kayıt edilmiştir. Gözlem öncesi bağımsız gözlemciye annelerden beklenen davranışların tanımları yazılı olarak verilmiştir (Ek 10). Gözlem sonuçlarının nasıl kaydedileceği konusunda araştırmacı tarafından gözlemciye bilgi verilmiştir. Gözlemciye anne davranışları kayıt formu verilmiştir. Daha sonra gözlem sonuçları araştırmacı ve

gözlemci tarafından kaydedilmiştir. Araştırmacı ve bağımsız gözlemcinin verileri “Görüş birliği/Görüş birliği+Görüş ayrılığı x 100 formülüyle (Kırcaali-İftar ve Tekin, 2000) hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda gözlemcilerarası güvenilirlik; birinci anne K.’nin çocuğu M. ile yaptığı tuvalet becerisi öğretiminde %100; ikinci anne B.’nin çocuğu F. ile yaptığı tuvalet becerisi öğretiminde %100; üçüncü anne H.’nin çocuğu B ile yaptığı tuvalet becerisi öğretiminde %100 olarak belirlenmiştir.

Deney süreci Ekim 2003’te aile toplantılarıyla başlayıp Ocak 2004’te izleme verilerinin toplanmasıyla bitmiştir. Deney sürecinde tuvalet becerisinin öğretimi farklı sürelerde tamamlanmıştır. 1. anne tuvalet becerisinin öğretimini 18, ikinci anne 23, üçüncü anne ise 22 oturumda tamamlamıştır.

2.11. Verilerin Çözümü

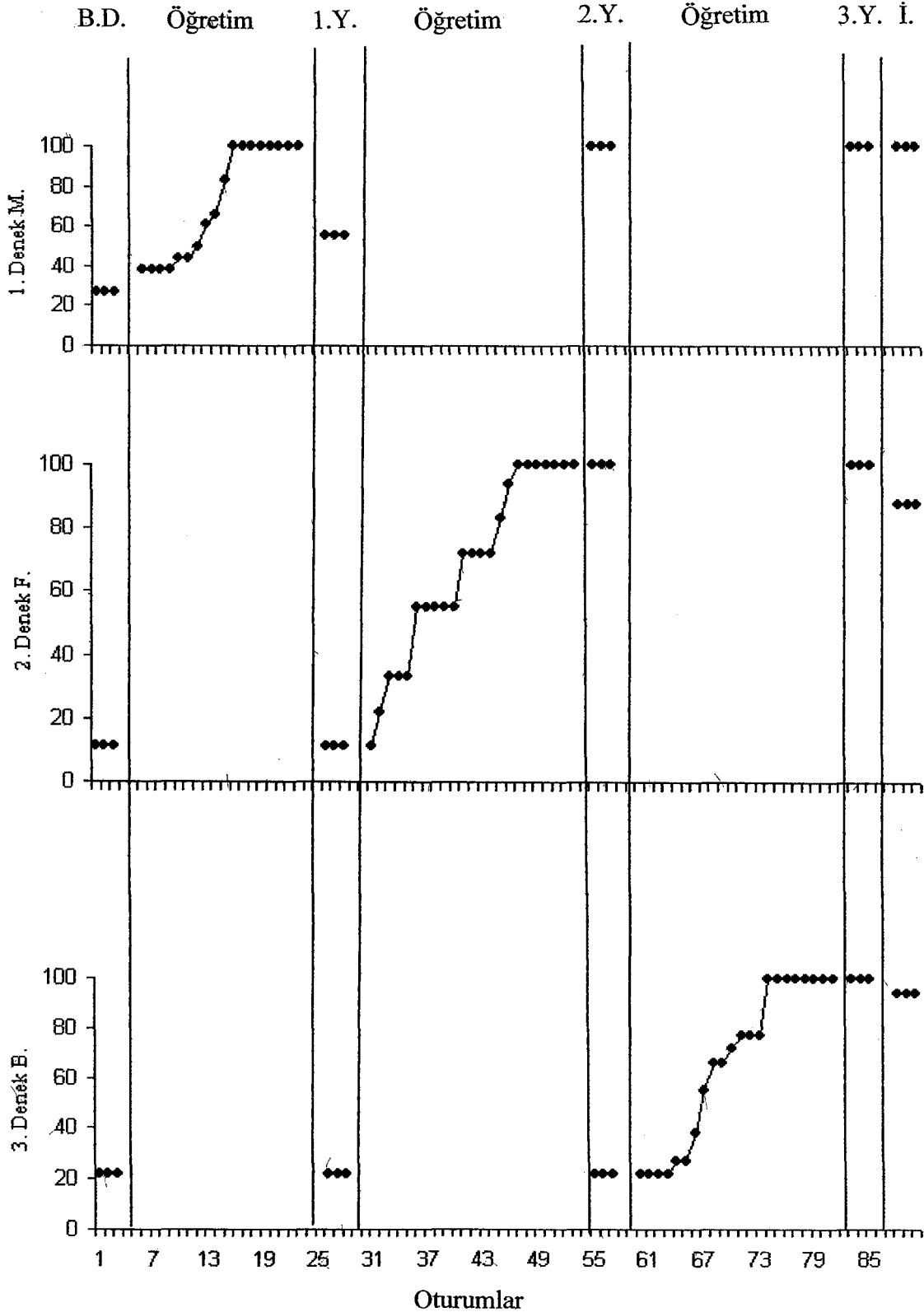
Araştırmada annelerin zihin özürlü çocuklarıyla yaptıkları tuvalet becerileri öğretimi çalışmaları sonucunda elde edilen veriler grafiksel olarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde grafiksel analiz tekniklerinden çizgisel grafik kullanılmıştır.

Çocukların öğretilen beceriyi terine getirme düzeylerine ilişkin puanları yüzde olarak y ekseninde 0-100 arasında eşit aralıklarla gösterilmiş, başlama düzeyi evreleri ve uygulama evresindeki oturumlar, x ekseninde numaralandırılarak eşit aralıklarla gösterilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Aile Eğitim Programını tamamlayan annelerin, program doğrultusunda gerçekleştirdikleri tuvalet becerisi öğretim çalışmalarının, zihin özürlü çocuklarının tuvalet becerilerini öğrenmedeki etkisine ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Şekil 1. Denekler B, F ve M'nin Tuvalet Becerisine İlişkin Bulguları

Şekil 1’de yer alan grafikte görüldüğü gibi M, başlama düzeyinde tuvalet becerisinin %27’sini yerine getiriyorken tuvalet becerisinin öğretimi çalışmalarında on birinci oturumdan sonra bağımsızlık düzeyine ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre anne K’nin çocuğu M ile gerçekleştirdiği beceri öğretimi çalışmalarının zihin özürlü çocuğunun tuvalet becerisini öğrenmede etkili olduğu söylenebilir.

İzleme verilerine göre M, tuvalet becerisini %100 oranında bağımsız olarak yerine getirmektedir.

Şekilde yer alan grafikte görüldüğü gibi ikinci denek F, başlama düzeyinde tuvalet becerisi basamaklarının %11’ini yerine getiriyorken öğretim çalışmaları sonucu on yedinci oturumda bağımsızlık düzeyine ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre anne B’nin çocuğu F. İle gerçekleştirdiği beceri öğretimi çalışmalarının zihin özürlü çocuğunun tuvalet becerilerini öğrenmede etkili olduğu söylenebilir.

İzleme verilerine göre F, tuvalet becerisini %88 oranında bağımsız olarak yerine getirebilmektedir.

Üçüncü denek B, başlama düzeyinde tuvalet becerisinin basamaklarının %22’sini yerine getiriyorken tuvalet becerisinin öğretimi çalışmalarında on beşinci oturumdan sonra bağımsızlık düzeyine ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre anne H’nin çocuğu B ile gerçekleştirdiği beceri öğretimi çalışmalarının zihin özürlü çocuğunun tuvalet becerisini öğrenmede etkili olduğu söylenebilir.

Alınan izleme verilerine göre B, tuvalet becerisini %94 oranında bağımsız olarak yerine getirmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler, zihin özürlü çocukların tuvalet becerisinin başlama düzeyinde beceri basamaklarının büyük çoğunluğunu yerine getiremediklerini, öğretim sürecinde tuvalet becerisinde gelişme olduğunu öğretim sonunda ise bağımsızlık düzeyine ulaştıklarını göstermektedir.

Araştırma sonlandırıldıktan sonra alınan izleme verileri neticesi B tuvalet becerisini %94, M %100, F ise %88 oranında yerine getirmektedir. Bu sonuçlar, annelerin gerçekleştirdiği tuvalet becerisini öğretme çalışmalarının zihin özürlü çocuklarının tuvalet becerisini öğrenmede kalıcılık sağladığını da göstermektedir.

Alanyazında, anne-babaların, zihin özürlü çocuklarına yönelik eğitim çalışmalarını yürütebilme yeterliliklerinin kazandırılmasıyla ilgili eğitim programlarına rastlanmaktadır. Ancak zihin özürlü çocuk sahibi anne-babaların eğitim programı doğrultusunda çocuklarına tuvalet becerisini öğrenmedeki etkisini inceleyen araştırma bulgularına rastlanmamıştır.

Araştırma sonuçları, anne-babalara yönelik eğitici programların anne-babalar için yararlı olabileceğini ve anne-babaların zihin özürlü çocuklarına beceri öğretimi yapabileceklerini göstermektedir.

3.1. Özet

Normal bir çocuğun yaşamında öz bakım becerilerinin gelişimi anne-babadan bağımsızlığının başlangıcını gösterir. Özürlü çocuklar için de bağımsızlık zihinsel, bedensel ve davranışsal yetersizliklerin bu temel becerileri yavaşlatması, sınırlaması ya da ertelemesine rağmen eşit önemdedir. Kendi kendisine giyinebilen, yemek yiyebilen, kişisel bakımını yapabilen, tuvalet becerilerini yerine getirebilen bir birey bağımsız yaşam için önemli bir adım atmış sayılmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde zihin özürlü bireylere sunulan özel eğitim hizmetlerinde öz bakım becerilerinin kazandırılması onların temel eğitim amaçlarını oluşturmaktadır. Son yıllarda özel eğitimde gerek erken eğitim programlarının gerekse aile eğitimi çalışmalarının gündeme gelmesiyle zihin özürlü bireylere öz bakım becerilerinin kazandırılmasında ailenin önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Ailenin üstüne düşen bu rolü yerine getirebilmesi için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılarak eğitilmesi önem kazanmaktadır.

Bu araştırmada, zihin zrl çocuklara tuvalet becerisi ğretimi programını tamamlayan annelerin geekleştirdiği beceri ğretimi çalışmalarının, zihin zrl çocuklarının tuvalet becerisini öğrenmedeki etkililini belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın deneklerini, İstanbul Marmara Zihinsel zrller Rehabilitasyon Merkezi'ne devam eden üç anne ve onların çocukları oluşturmuştur.

Araştırmanın bağımsız değişkeni, araştırmacı tarafından geliştirilen Zihin zrl ocuklara Tuvalet Becerisi ğretimi Programı, programın uygulanması, programı tamamlayan annelerin program doğrultusunda çocuklarıyla geekleştirdikleri ğretim çalışmalarıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni, zihin zrl çocukların anneleri tarafından kendilerine öğretilen tuvalet becerisini öğrenme düzeyleridir.

Araştırmada, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine ilişkin bir karara ulaşabilmek için tek denekli araştırma yöntemlerinden Denekler Arası Yoklama Evreli oklu Yoklama Modeli kullanılmıştır.

Araştırmada, Denekler Arası Yoklama Evreli oklu Yoklama Modeli'ne uygun olarak, çocukların tuvalet becerisini öğrenme durumlarına ilişkin başlama düzeyi, ğretim süreci, yoklamalar ve izleme verilerine gereksinim duyulmuştur. Başlama düzeyi, yoklama ve izleme verileri araştırma modeli doğrultusunda araştırmacı tarafından Başlama düzeyi, Yoklama ve İzleme Veri Kayıt Formu'na kaydedilmiştir. Öğretim süreci verileri, eğitim programında öngörüldüğü şekilde anneler tarafından ğretim Süreci Verileri Kayıt Formu'na kaydedilmiştir.

Anneleri, zihin zrl çocuklarına tuvalet becerisini öğretmede yeterli duruma getirmek amaçıyla aile eğitimi toplantıları düzenlenmiştir. Aile eğitimi programı, iki toplantıdan oluşmuştur. Aile toplantıları, uzman ve ailelerin kararlaştırdığı gün ve saatte yapılmıştır. Aile toplantıları 1,5-2 saat srmştir. Aile toplantılarında Zihin zrl ocuklara Tuvalet Becerileri ğretimi El Kitabı kaynak olarak kullanılmıştır. Aile toplantıları sonlandırıldıktan sonra ev ziyaretlerine geçilmiştir.

Ev ziyaretleri, tuvalet öğretimi çalışmalarının sonuçlandırılmasına ya da devamına uzmanın değerlendirmelerine dayalı olarak kararlaştırılması amacıyla yapılmıştır. Aile toplantılarının sonunda her anneye bir kez ev ziyaretinde bulunulmuştur. Anneler yapılan değerlendirmeler sonucunda yeterli bulduklarında çalışmalara son verilmiştir.

Anneler, tuvalet becerisini çocuklarına öğretmeye başlamış ve öğretim süreci verileri toplanmış; araştırmacı beceriye ilişkin başlama düzeyi, yoklama ve izleme verilerini araştırma modeli doğrultusunda toplamıştır. Bu çalışmalar her annenin çocuğuna tuvalet becerisinin öğretimini tamamlamasına kadar sürdürülmüştür.

Araştırma sonuçları, Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Programını tamamlayan annelerin çalışmaları sonucunda çalışmalara katılan çocukların tuvalet becerisini öğrenmede gelişme gösterdikleri görülmüştür. Öğretim süreci sonunda her çocuğun tuvalet becerisinin tüm basamaklarında bağımsızlık düzeyine (%100) ulaştıkları gözlenmiştir. Araştırmada öğretimden önce alınan yoklama verilerinin başlama düzeyi verileri ile tutarlı olduğu, öğretimden sonra alınan yoklama verileri ile izleme verilerinin öğretim sonundaki verilerle tutarlılık gösterdiği görülmüştür.

4. YARGI VE ÖNERİLER

Bu araştırmada geliştirilen aile eğitimi programını tamamlayan annelerin, program doğrultusunda gerçekleştirdikleri tuvalet becerisi öğretimi çalışmalarının, zihini özürlü çocuklarının tuvalet becerisini öğrenmelerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bölümde araştırmanın özet, yargı ve önerilerine yer verilmiştir.

4.1. Yargı

Araştırmada elde edilen bulgular, zihin özürlü çocukların Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Programı'nı tamamlayan annelerinin öğrettiği tuvalet becerisini kazandıklarını göstermiştir. Öğretim sürecinde yapılan gözlemler sonucu, annelerin Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Programı'nın uygulamasını öğrendikleri ve programı uygun şekilde uygulamaları sonucu Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi Programı'nı tamamlayan annelerinin program doğrultusunda zihin özürlü çocuklarıyla gerçekleştirdiği öğretim çalışmalarının, zihin özürlü çocuklarına tuvalet becerisini öğrenmesinde etkili olduğu ve tuvalet becerisinin kalıcılığını sağladığı söylenebilir.

4.2. Öneriler

Araştırma sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda, uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik önerilerde bulunulabilir.

4.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Zihin özürlü çocuklara özbakım becerilerinin öğretiminde anne-baba katılımının olduğu becerilerin kazandırılmasına yönelik aile eğitimi programları yaygınlaştırılmalıdır.
2. Anne babaların eğilmesi, zihin özürülerin özbakım becerilerini kazanmasına katkı sağlayabilir.

4.2.2. İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Aile eğitim programının etkililiği ailenin diğer bireyelerine uygulanarak değerlendirilebilir.
2. Araştırma, başka ortamlarda başka denek ve yöntemlerle yinelenebilir.
3. Aile eğitimi programı'na çocuğun devam ettiği merkezdeki özel eğitim öğretmeni, çocuk eğitimcisi katılarak tuvalet becerisini genellemedeki durumları araştırılabilir.
4. Aile eğitimi programı, çocuk eğitimcileri için uyarlanarak değerlendirilebilir.
5. İleriki araştırmalarda sosyal geçerlilik çalışması yapılabilir.
6. Ailelerin programı uygulamadaki etkililiği incelenebilir.
7. Araştırma zihin özürlü kız çocukların katılımıyla yinelenebilir.

EKLER

	<u>Sayfa</u>
Ek 1	Denek Seçimi Toplantısı 44
Ek 2	Rehabilitasyon Merkezi Müdürü Ve Öğretmenleri İle Yapılan Aile Eğitimi Programı Tanıtımı Görüşmesi 45
Ek 3	Tuvalet Becerisi Araştırma Veri Kayıt Formu 47
Ek 4	Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Örnek Veri Kayıt Formu 48
Ek 5	Tuvalet Becerisi Başlama Düzeyi ,Öğretim Süreci, Yoklama ve İzleme Veri Kayıt Formu 49
Ek 6	Örnek Ödül Listesi 50
Ek 7	Anne Davranışları Örnek Kayıt Formu 51
Ek 8	Beli Lastikli Pantolon Giyme Örnek Formu 52
Ek 9	Aile Eğitimi Programını Değerlendirme Aracı 53
Ek 10	Anne Davranışları Tanımı 55
Ek 11	Anne Davranışları Gözlem Sonuçları 57
Ek 12	Araştırma Verileri 61
Ek 13	Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerisi Öğretimi El Kitabı 71

EK 1

DENEK SEÇİMİ TOPLANTISI

Sevgili anneler, bu toplantıya katıldığınız için teşekkür ederim.

Bugün burada toplanmamızın nedeni, çocuklarınıza tuvalet becerisini öğretmenizde yardımcı olmanız için hazırlanan Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerileri Öğretimi Programı'na katılıp katılmayacağınızı öğrenmektir.

Şimdi Sizlere bu program hakkında bilgi vermek istiyorum.

Bu programın amacı sizleri çocuklarınıza tuvalet becerisini öğretmede yeterli hale getirmektir.

Bu amaçla, sizlere **Tuvalet Becerileri Öğretimi El Kitabı** verilecek, bu kaynak esas alınarak **iki eğitici toplantı, ev ziyaretleri ve telefon görüşmeleri** düzenlenecektir.

Tuvalet becerileri öğretimi el kitabında tuvalet becerisinin öğretimi ile ilgili detaylı bilgi ve uygulamalara yer verilmiştir. Yapacağınız tüm çalışmalarda bu El Kitabı kullanılacaktır.

Eğitici toplantılar, anneler ve uzmanla birlikte yapılan grup toplantıdır. Eğitici toplantıların amacı, Tuvalet Becerileri Öğretimi El Kitabı'nda yer alan konularda sizlere yüz yüze eğitim vermektir. Her toplantı yaklaşık 1,5 saat sürecektir. Toplantılar, merkezde toplantı salonunda yapılacaktır.

Ev ziyaretleri, sizin ve uzmanın kara vereceği zamanda kendi evlerinizde yapılacak görüşmelerdir. Ev ziyaretlerinin amacı, size ve çocuğunuza kendi doğal ortamlarında eğitim vermek, grup eğitiminde kazandıkları bilgilerin uygulamaya dönüşmesini sağlamak, çocuk ve annenin uzman gözetiminde uygulama yapmasını sağlamaktır.

Telefon görüşmelerinin amacı ise sizlerin katıldığınız konularda uzmanı arayarak yardım almanızı sağlamaktır.

EK 2

REHABİLİTASYON MERKEZİ MÜDÜRÜ VE ÖĞRETMENLERİ İLE YAPILAN AİLE EĞİTİMİ PROGRAMI TANITIMI GÖRÜŞMESİ

Sayın Müdürüm ve sevgili arkadaşlar, bu toplantıya katıldığınız için teşekkür ederim.

Bugün burada toplanmamızın nedeni, zihin özürlü çocuklara tuvalet becerisini öğretmeye yardımcı olması için hazırlanan Zihin Özürlü Çocuklara Tuvalet Becerileri Öğretimi Programı'na kurumunuzdan katılabilecek anneler ve çocuklarını belirlemek ve aile eğitimi programını sizlere tanıtmaktır.

Bu programın amacı, annelerin zihin özürlü çocuklarına tuvalet becerisini öğretmede yeterli hale getirmektir.

Bu çalışmaya katılacak annelerin ve çocuklarının bazı önkoşul özelliklerinin olması gerekmektedir. Annelerin ön koşul özellikleri;

- a) okuma yazma biliyor olmaları,
- b) çalışma için gönüllü olmaları olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya katılacak öğrencilerin ise;

- a) 3-6 yaş arasında olmaları,
- b) beli lastikli pantolon giyme becerisini en az %80 oranında gerçekleştiriyor olmaları,
- c) beceriyi yerine getirmeyi engelleyecek düzeyde fiziksel engele sahip olmamaları,
- d) gel, git, otur, kalk, aç, kapa, git gibi talimatları yerine getiriyor olmaları istenecektir.

Şimdi sizlere bu program hakkında bilgi vermek istiyorum.

Bu amaçla, çalışmaya katılacak annelere **Tuvalet Becerileri Öğretimi El Kitabı** verilecek, bu kaynak esas alınarak **iki eğitici toplantı, ev ziyaretleri ve telefon görüşmeleri** düzenlenecektir.

Tuvalet becerileri öğretimi el kitabında tuvalet becerisinin öğretimi ile ilgili detaylı bilgi ve uygulamalara yer verilmiştir. Yapılacak tüm çalışmalarda bu El Kitabı kullanılacaktır.

Eğitici toplantılar, anneler ve uzmanla birlikte yapılan grup toplantıdır. Eğitici toplantıların amacı, Tuvalet Becerileri Öğretimi El Kitabı'nda yer alan konularda annelere yüz yüze eğitim vermektir. Her toplantı yaklaşık 1,5 saat sürecektir. Toplantılar, merkezde toplantı salonunda yapılacaktır.

Ev ziyaretleri, annelerin ve uzmanın kara vereceği zamanda annelerin evlerinizde yapılacak görüşmelerdir. Ev ziyaretlerinin amacı, annelere ve çocuklarına kendi doğal ortamlarında eğitim vermek, grup eğitiminde kazandıkları bilgilerin uygulamaya dönüşmesini sağlamak, çocuk ve annenin uzman gözetiminde uygulama yapmasını sağlamaktır.

Telefon görüşmelerinin amacı ise annelerin takıldığı konularda uzmanı arayarak yardım almalarını sağlamaktır.

EK 4

TUVALET BECERİSİ ÖĞRETİM SÜRECİ VERİ KAYIT FORMU

Çocuğun Adı:

	1.çalışma	2.çalışma	3.çalışma	4.çalışma	5.çalışma	6.çalışma	7.çalışma	8.çalışma	9.çalışma	10.çalışma
TUVALETE GIDER.										
Bulunduğu odadan tuvalete doğru yürür.										
Tuvalet kapısına gidince durur.										
KAPIYI AÇAR.										
Sürekli kullandığı eliyle kapı koluna uzanır.										
Kapı kolu aşağıya doğru çeker.										
Kapıyı açılması için hafifçe öne doğru iter ve kapıyı açar.										
PANTOLONUNU İNDİRİR.										
İki eliyle pantolonun belinden tutar.										
Pantolonunu dizlerine kadar indirir.										
KÜLOTUNU İNDİRİR.										
Külotunun belini baş parmaklarıyla tutar.										
Külotunu dizlerinin hemen üstüne kadar indirir.										
KLOZETE OTURUR.										
Klozetin önünde arkasını döner.										
Denge sağlamak için hafifçe öne doğru eğilir.										
Klozete oturur.										
TUVALETİNİ YAPAR.										
KÜLOTUNU KALDIRIR.										
Klozetten ayağa kalkar.										
külotunun belini iki yanından tutar.										
Külotunu beline kadar kaldırır.										
TUVALETTEN ÇIKAR.										
Kapıya doğru yürür.										
Koridora çıkar.										

İşaretleme sistemi F: Fiziksel yardım (İpucu)
S: Sözel İpucu
B: Bağımsız +

EK 5

TUVALET BECERİSİ BAŞLAMA DÜZEYİ ,YOKLAMA VE İZLEME VERİLERİ KAYIT FORMU

Çocuğun Adı:

Beceri Basamakları	Başlama D.				1.Yoklama				2.Yoklama				3.Yoklama				İzleme			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
TUVALETE GİDER.																				
Bulunduğu odadan tuvalete doğru yürür.																				
Tuvalet kapısına gidince durur.																				
KAPIYI AÇAR.																				
Sürekli kullandığı eliyle kapı koluna uzanır.																				
Kapı kolu aşağıya doğru çeker.																				
Kapıyı açılması için hafifçe öne doğru iter ve kapıyı açar.																				
PANTOLONUNU İNDİRİR.																				
İki eliyle pantolonun belinden tutar.																				
Pantolonunu dizlerine kadar indirir.																				
KÜLOTUNU İNDİRİR.																				
Külotunun belini baş parmaklarıyla tutar.																				
Külotunu dizlerinin hemen üstüne kadar indirir.																				
KLOZETE OTURUR.																				
Klozetin önünde arkasını döner.																				
Denge sağlamak için hafifçe öne doğru eğilir.																				
Klozete oturur.																				
TUVALETİNİ YAPAR.																				
KÜLOTUNU KALDIRIR.																				
Klozetten ayağa kalkar.																				
külotunun belini iki yanından tutar.																				
Külotunu beline kadar kaldırır.																				
TUVALETTEN ÇIKAR.																				
Kapıya doğru yürür.																				
Koridora çıkar.																				

İşaretleme sistemi: Bağımsız ve doğru yapılan basamaklar +
Hatalı ve hiçyapılmayan basamaklar -

EK 6
ÖRNEK ÖDÜL LİSTESİ

Yiyecek-İçecek	Oyunlar	Etkinlikler
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

EK 8

**BELİ LASTİKLİ PANTOLON Gİyme ÖLÇÜT BAĞIMLI TEST
ÖRNEK VERİ FORMU**

Çocuğun Adı:

Tarih:

Beli Lastikli Pantolon Giyme		
BİLDİRİMLER	ÖLÇÜT	SORULAR
1. Kalçasına kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
2. Dizlerinin üstüne kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
3. Dizlerine kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
4. Ayak bileklerine giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
5. Bir paçası giydirilmiş olan pantolonun diğer paçasına ayağını sokar ve beline çeker.	80%	Ayağını pantolonun paçasına sok ve pantolonu beline çek.
6. Her iki bacağına da pantolonunun paçalarına ayrı ayrı sokar ve beline çeker.	80%	Her iki bacağına da pantolonun paçasına sok ve pantolonunu beline çek.
7. Pantolonunu arkasını kendine çevirir ve bel kısmından tutar.	80%	Pantolonunu tut.

PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

1	2	3	4	5	6	7

EK 9

AİLE EĞİTİMİ PROGRAMI DEĞERLENDİRME ARACI

- 1. Değerlendirme Alanı** : Tuvalet Yapma Becerilerine İlişkin Ön Bilgiler
Değerlendirme Yöntemi : Sözel sorular

Değerlendirme Amaçları :

1. Tuvalet yapma becerilerinin kazandırıldığı yaşı söyler.
2. Bağırsak ve mesane kontrolünün gelişim aşamalarından en az ikisini söyler.
3. Zihin engelli çocukta tuvalet eğitimini aksatan etkenlerden en az ikisini söyler.

- 2. Değerlendirme Alanı** : Tuvalet Yapma Becerilerini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler.

- Değerlendirme Yöntemi** : Annelerin yaptığı çalışmaların incelenmesi

Değerlendirme Amaçları :

1. Çalışmaya başlamadan önce çocuğun günlük kuruluk sürelerini belirler.
2. Günlük kuruluk süresi veri kayıt formunu işaretler.
3. Tuvalet yapma beceri analizi listesini işaretler.
4. Tuvalet yapma becerilerini belirler.
5. Çalışmada kullanılacak ödülleri belirler.
6. Çalışmada kullanılacak ödülleri belirledikten sonra liste oluşturur.

- 3. Değerlendirme Alanı** : Tuvalet Yapma Becerilerini Öğretmede Yeterlikler Bilgisi

- Değerlendirme Yöntemi** : Sözel sorular

Değerlendirme Amaçları :

1. Çalışma öncesi yapılacak son hazırlıkları söyler.
2. Çocuğu otistik özellikler gösteriyorsa yapması gerekenleri söyler.
3. Çalışma sırasında çocuğun dikkatinin nasıl sağlanacağını söyler.
4. Nasıl yönerge verileceğini söyler.

5. Sözel ipucunun ne zaman kullanılacağını söyler.
6. Fiziksel ipucunun ne zaman kullanılacağını söyler.
7. Çalışma sırasında onaylamayı nasıl kullanacağını söyler.
8. Çalışma sırasında hangi durumlarda ödüllendirme yapacağını ve hangi ödülleri kullanacağını söyler.
9. Çalışma sırasında harekete geçirmeyi nasıl kullanacağını söyler.
10. Tuvalet yapma becerisi çalışma kurallarını söyler.
11. Uygulamaya başlamadan tamamlaması gereken son hazırlıkları söyler.
12. Uygulama sırasında çocuğun beceri basamaklarını yerine getirme durumuna göre nasıl davranacağını söyler.
13. Çalışmayı ne zaman sona erdireceğini söyler.

4. Değerlendirme Alanı : Ev Ziyaretlerinde Uzman Gözetiminde Tuvalet Yapma Becerileri Öğretme Becerisi.

Değerlendirme Yöntemi : Gözlem

Değerlendirme Amaçları :

1. Çalışmaya başlamadan önce son hazırlıkları yapar.
2. Çocuğun dikkatini sağlar.
3. Çocuğa yönerge verir.
4. Sözel ipucu kullanır.
5. Fiziksel ipucu kullanır.
6. Çalışma verilerini tuvalet yapma becerisi veri kayıt ve tuvalet yapma veri kayıt formlarındaki ilgili bölümlere işaretler.
7. Çocuk ard arda üç beceri basamağında aynı performansı sergilediğinde ya da beceriyi ilk basamaktan son basamağa kadar bağımsız olarak yerine getirilebilir duruma geldiğinde çalışmayı bitirir.

EK 10

ANNE DAVRANIŞLARI TANIMI

Öğretime başlamadan önce gerekli araç gereci hazırlama: Öğretimde kullanılacak araç gerecin amacına çalışma yerine getirilmesi. Çalışma yerinde bulunanların kontrol edilmesi.

Öğretimden önce ortamı hazırlama: Çocuğunun beceri öğretimi sırasında dikkatini dağıtacak ya da kendisini engelleyecek eşyaları ortamdaki uzaklaştırması.

Öğretimde kullanacağı ödülleri hazırlama: Öğretime başlamadan önce kullanılacak yiyecek, içecek, nesne ya da oyuncuğun kendisinin ulaşabileceği yere, çocuğun dikkatini dağıtmayacak bir yere koyması, çalışma sonunda vereceği oyun/etkinlik ödülleri için gerekli oyuncakları getirmesi.

Çocuğun dikkatini sağlama:

a) Çalışmaya başlamadan önce çocuğunun dikkati yerinde değilse

Tuvalet becerisi hakkında konuşması, becerinin önemini anlatması.

b) Çocuğunun kendisine bakmasını sağlaması.

c) Çocuğunun dikkatini sağlayamadıysa çalışmaya ara vermesi ya da ertelemesi.

Çocuğunu ödüllendirme: Çocuğu becerinin bir basamağını yerine getirdiğinde sözel ifadelerle (afetin, alkış,...) ödüllendirebilmesi.

Çocuğu becerinin basamaklarının tamamını yerine getirdiğinde önceden kararlaştırılan ödülleri verebilmesi.

Çocuğu becerinin basamağını yapamadığında ya da yanlış yaptığinde fiziksel yardımda bulunabilme: Çocuğunun omzundan, elinden tutarak davranışı yapmasını sağlaması, kısmi yardımda bulunması, ellerini yardıma hazır bir şekilde çocuğunun yanında tutması, çocuğunu yönlendirmesi.

Çocuğu becerinin basamağını yapamadığında ya da yanlış yaptığinde sözel yardımda bulunabilme: Açıklama yapması, çocuğuna neler yapması gerektiğini daha

ayrıntılı olarak söylemesi, çocuğuna hangi davranışta bulunması gerektiğini söylemesi, yapacağı davranışı söylemesi.

Verileri Tuvalet Becerisi Öğretim Süreci Veri Kayıt Formu'na İşaretleme: Çalışma sırasında elde ettiği verileri tuvalet becerisi öğretim süreci veri kayıt formuna doğru olarak işaretleme.

EK 11
Anne Davranışları Gözlem Sonuçları

Sayfa

Ek 11.1 Birinci Anne K. İçin Davranış Gözlem Sonuçları	58
Ek 11.2 İkinci Anne B. İçin Davranış Gözlem Sonuçları	59
Ek 11.3 Üçüncü Anne H. İçin Davranış Gözlem Sonuçları	60

EK 11.1**Birinci Anne K İçin Davranış Gözlem Sonuçları**

Oturum	Araştırmacı			Gözlemci		
	Beklenen Anne Davranış Sayısı	Beklenen, Öğrencilerin Tepkilerini Belirleyen Bütün Davranış Toplamı	Yüzdellik Oran	Beklenen Anne Davranış Sayısı	Beklenen, Öğrencilerin Tepkilerini Belirleyen Bütün Davranış Toplamı	Yüzdellik Oran
1	14	15	93	14	15	93
2	13	14	92			
3	14	15	93			
4	14	15	93			
5	13	13	100			
6	14	15	93			

EK 11.2**İkinci Anne B için Davranış Gözlem Sonuçları**

Oturum	Araştırmacı			Gözlemci		
	Beklenen Anne Davranış Sayısı	Beklenen, Öğrencilerin Tepkilerini Belirleyen Bütün Davranış Toplamı	Yüzdeler Oran	Beklenen Anne Davranış Sayısı	Beklenen, Öğrencilerin Tepkilerini Belirleyen Bütün Davranış Toplamı	Yüzdeler Oran
1	15	15	100	15	15	100
2	14	15	93			
3	15	15	100			
4	14	15	93			
5	15	15	100			
6	13	14	92			
7	13	14	92			

EK 11.3

Üçüncü Anne H İçin Davranış Gözlem Sonuçları

Oturum	Araştırmacı			Gözlemci		
	Beklenen Anne Davranış Sayısı	Beklenen, Öğrencilerin Tepkilerini Belirleyen Bütün Davranış Toplamı	Yüzdeler Oran	Beklenen Anne Davranış Sayısı	Beklenen, Öğrencilerin Tepkilerini Belirleyen Bütün Davranış Toplamı	Yüzdeler Oran
1	14	14	100	14	14	100
2	13	14	92			
3	12	14	85			
4	14	14	100			
5	13	15	86			
6	14	14	100			

EK 12
ARAŞTIRMA VERİLERİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 12.1 Birinci anne K'nin Çocuğu M İle yaptığı Tuvalet Becerisi Öğretimi	
Çalışmalarından Elde Edilen Veriler	62
Ek 12.2 İkinci anne B'nin Çocuğu F İle yaptığı Tuvalet Becerisi Öğretimi	
Çalışmalarından Elde Edilen Veriler	63
Ek 12.3 Üçüncü anne H'nin Çocuğu B İle yaptığı Tuvalet Becerisi Öğretimi	
Çalışmalarından Elde Edilen Veriler	64
Ek 12.4 M'nin Pantolon Giyme Ölçüt Bağımlı Testinden Elde Edilen Veriler ..	65
Ek 12.5 B'nin Pantolon Giyme Ölçüt Bağımlı Testinden Elde Edilen Veriler ...	66
Ek 12.6 F'nin Pantolon Giyme Ölçüt Bağımlı Testinden Elde Edilen Veriler ...	67
Ek 12.7 M İcin Çalışmada Kullanılan Ödüller Listesi	68
Ek 12.8 F İcin Çalışmada Kullanılan Ödüller Listesi	69
Ek 12.9 B İcin Çalışmada Kullanılan Ödüller Listesi	70

Beceri Basamakları	Oturumlar	Başlama D			Gözlemci	Öğretim Süreci																		1.Yoklama			2.Yoklama			3.Yoklama			İzleme								
		1	2	3		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3						
TUVALETE GİDER.																																									
Bulduğu odadan tuvalete yürür.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			
Tuvalet kapısına gidince durur.		-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
KAPIYI AÇAR.																																									
Sürekli kullandığı eliyle kapı koluna uzanır.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
Kapı kolunu aşağıya doğru çeker.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
Kapıyı açılması için hafifçe öne doğru iter ve açar.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
PANTOLONUNU İNDİRİR.																																									
İki eliyle pantolonunun belinden tutar.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
Pantolonunu dizlerine kadar indirir.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
KÜLOTUNU İNDİRİR.																																									
Külotunun belini baş parmaklarıyla tutar.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
Külotunu dizlerinin hemen üstüne kadar indirir.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
KLOZETE OTURUR.																																									
Klozetin önünde arkasını döner.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
Denge sağlamak için hafifçe öne doğru eğilir.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Klozete oturur.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
TUVALETİNİ YAPAR.																																									
KÜLOTUNU KALDIRIR.		-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Klozetten ayağa kalkar.		-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Külotunun belini iki yandan tutar.		-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Külotunu beline kadar kaldırır.		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
TUVALETTEN ÇIKAR.																																									
Kapıya doğru yürür.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
Koridora çıkar.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Doğru olarak yerine getirilen basamak sayısı		5	5	5	5	7	7	7	7	8	8	9	11	12	15	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17			
Yüzdeler oran		27	27	27	27	38	38	38	38	44	44	50	61	66	83	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100			

EK 12.4

M'NİN BELİ LASTİKLİ PANTOLON GİYMİME ÖLÇÜT BAĞIMLI TEST VERİLERİ

Çocuğun Adı:

Tarih:

Beli Lastikli Pantolon Giyme		
BİLDİRİMLER	ÖLÇÜT	SORULAR
1. Kalçasına kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
2. Dizlerinin üstüne kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
3. Dizlerine kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
4. Ayak bileklerine giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
5. Bir paçası giydirilmiş olan pantolonun diğer paçasına ayağını sokar ve beline çeker.	80%	Ayağını pantolonun paçasına sok ve pantolonu beline çek.
6. Her iki bacağına da pantolonunun paçalarına ayrı ayrı sokar ve beline çeker.	80%	Her iki bacağına da pantolonun paçasına sok ve pantolonunu beline çek.
7. Pantolonunu arkasını kendine çevirir ve bel kısmından tutar.	80%	Pantolonunu tut.

PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

1	2	3	4	5	6	7
+	+	+	+	+	+	+

EK 12.5

B'NİN BELİ LASTİKLİ PANTOLON GİYME ÖLÇÜT BAĞIMLI TEST VERİLERİ

Çocuğun Adı:

Tarih:

Beli Lastikli Pantolon Giyme		
BİLDİRİMLER	ÖLÇÜT	SORULAR
1. Kalçasına kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
2. Dizlerinin üstüne kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
3. Dizlerine kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
4. Ayak bileklerine giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
5. Bir paçası giydirilmiş olan pantolonun diğer paçasına ayağını sokar ve beline çeker.	80%	Ayağını pantolonun paçasına sok ve pantolonu beline çek.
6. Her iki bacağını da pantolonunun paçalarına ayrı ayrı sokar ve beline çeker.	80%	Her iki bacağını da pantolonun paçasına sok ve pantolonunu beline çek.
7. Pantolonunu arkasını kendine çevirir ve bel kısmından tutar.	80%	Pantolonunu tut.

PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

1	2	3	4	5	7
+	+	+	+	+	+

EK 12.6

F'NİN BELİ LASTİKLİ PANTOLON Gİyme ÖLÇÜT BAĞIMLI TEST VERİLERİ

Çocuğun Adı:

Tarih:

Beli Lastikli Pantolon Giyme		
BİLDİRİMLER	ÖLÇÜT	SORULAR
1. Kalçasına kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
2. Dizlerinin üstüne kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
3. Dizlerine kadar giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
4. Ayak bileklerine giydirilmiş pantolonu beline çeker.	80%	Pantolonu beline çek.
5. Bir paçası giydirilmiş olan pantolonun diğer paçasına ayağını sokar ve beline çeker.	80%	Ayağını pantolonun paçasına sok ve pantolonu beline çek.
6. Her iki bacağına da pantolonunun paçalarına ayrı ayrı sokar ve beline çeker.	80%	Her iki bacağına da pantolonun paçasına sok ve pantolonunu beline çek.
7. Pantolonunu arkasını kendine çevirir ve bel kısmından tutar.	80%	Pantolonunu tut.

PERFORMANS ÖLÇÜMÜ

1	2	3	4	5	6	7
+	+	+	+	+	+	-

EK 12.7

M İÇİN ÇALIŞMADA KULLANILAN ÖDÜLLER LİSTESİ

<u>Yiyecek-İçecek</u>	<u>Oyunlar</u>	<u>Etkinlikler</u>
Çikolata Bisküvi Şeker Cips Süt		Resimlere bakma. Yap-boz yapma.
<u>Oyuncaklar</u> Araba Resimli kitap	<u>Sosyal Ödüller</u> Alkışlanma. Yanağının öpülmesi.	

EK 12.8

F İÇİN ÇALIŞMADA KULLANILAN ÖDÜLLER LİSTESİ

<u>Yiyecek-İçecek</u>	<u>Oyunlar</u>	<u>Etkinlikler</u>
Çikolata Bisküvi Kek Meyve Cips Süt	Anneyle oynama. Top oynama. Arabayla oynama.	Müzik dinleme. Karalama yapma. Resimlere bakma.
<u>Oyuncaklar</u> Araba Oyun kartları Boya kalemi	<u>Sosyal Ödüller</u> Alkışlanma. Kucaklanma. Aferin denmesi. Yanağının öpülmesi.	

EK 12.9

B İÇİN ÇALIŞMADA KULLANILAN ÖDÜLLER LİSTESİ

<u>Yiyecek-İçecek</u>	<u>Oyunlar</u>	<u>Etkinlikler</u>
Cips Meyve	Anneyle oynama. Top oynama.	Karalama yapma. Resimlere bakma.
<u>Oyuncaklar</u>		
Araba Oyun kartları Resimli kitap	<u>Sosyal Ödüller</u> Alkışlanma.	

**ZİHİN ÖZÜRLÜ ÇOCUKLARA
TUVALET BECERİSİ
ÖĞRETİMİ
EL KİTABI**

Nihal ÖZCAN
ESKİŞEHİR, 2004

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
GİRİŞ	
1.BÖLÜM Tuvalet Becerisine İlişkin Ön Bilgiler	5
2. BÖLÜM Tuvalet Becerisini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler Nelerdir?	8
3.BÖLÜM Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir?	13
EKLER	25

GİRİŞ

Tuvalet alışkanlığını kazanma dönemi genelde her çocuk için çatışmalı bir aşama sayılabilir. Zihin özürlü çocukların çoğu için de tuvalet becerisini öğrenme zorlu bir etaptır.

Tuvalet becerileri, çocuğa genellikle okul ve ev ortamında ane-baba ya da uzmanların uygulamasıyla kazandırılmaktadır.

Son yıllarda gerek tuvalet becerisinin öğretimi, gerekse aile eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar ev ortamında tuvalet becerisinin daha kolay kazandırılabileceğini göstermektedir.

Bu düşünceyle anne babaları çocuklarını bağımsız olarak tuvalet becerilerini öğretmede yeterli duruma getirmek amacıyla **ZİHİN ÖZÜRLÜ ÇOCUKLARA TUVALET BECERİSİNİN ÖĞRETİMİ** adlı bir aile eğitim programı hazırlanmıştır.

Bu aile eğitim programı, ev ziyaretleri, grup toplantıları ve telefon görüşmelerinden oluşmaktadır. Aşağıda programın işleyişi hakkında bilgiler verilmiştir.

Aile grup toplantıları, programı uygulamaya başlamadan önce 1,5 saatlik 2 ayrı oturum halinde çocuğunuzun devam ettiği merkezde sizlerin ve uzmanın karar vereceği gün ve saatte yapılacaktır.

Ev ziyaretleri, sizlerin ve uzmanın birlikte karar vereceği zamanda sizlerin evlerinizde yapılacaktır.

Telefon görüşmeleri, çalışma boyunca sormak istediğiniz herhangi bir konu olduğunda uzmanı arayarak ya da uzmanın sizi arayarak yapacağı görüşmelerdir.

Aile eğitim programı boyunca yapılacak tüm çalışmalar boyunca kaynak olarak kullanılacak elinizdeki bu kitap şu bölümlerden oluşmaktadır:

1. Bölüm Tuvalet Becerisine İlişkin Ön Bilgiler

- * Tuvalet becerisi
- * Bağırsak ve mesane kontrolü
- * Özrün tuvalet becerisine etkileri

2. Bölüm Tuvalet Becerisini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler Nelerdir?

- * Öğretime başlamadan önce neler yapmam gerekir?
- * Çocuğumun gün içinde kuru kaldığı süreyi nasıl belirlemeliyim?
- * Ödül Listesini Nasıl Hazırlamalıyım?

3.Bölüm Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir?

- * Ne zaman çalışalım?
- * Son hazırlıklar nelerdir?
- * Çocuğum otistik özellikler gösteriyor ne yapmalıyım?
- * Öğretim sırasında karşılaşılabileceğim özel durumlar nelerdir?
- * Ödüllendirme nasıl olmalı?
- * Tuvalet becerisi çalışma kuralları nelerdir?
- * Tuvalet becerisi nasıl öğretilir?

Ekler

El kitabının eklerinde çalışma için gerekli olan liste ve formlara yer verilmiştir.

1.BÖLÜM

Tuvalet Becerisine İlişkin Ön Bilgiler

Bu bölümde,

Tuvalet becerisi, bağırsak ve mesane kontrolü, özrün tuvalet becerisine olan etkileri konularında bilgiler bulunmaktadır.

Tuvalet Becerisi

Tuvalet becerisi, sinirsel ve psikolojik olgunlaşma sonucu genellikle yaşamın ilk beş yılında öğrenilmektedir. Bağırsak ve mesane kontrolü için bu olgunlaşmanın gerçekleşmiş olması gereklidir.

Normal gelişim gösteren çocuklarda bu olgunlaşma yaşamın ilk 2-3 yılında gerçekleşiyorken zihin özünden ya da başka bir özürden etkilenmiş çocuklarda sinirsel ve psikolojik olgunlaşmanın gecikmesi sebebiyle bağımsız tuvalet yapma gecikebilmektedir. Bunun yanı sıra bağırsak ve mesane kontrolü de tuvalet becerisini etkileyen faktörler arasındadır. Şimdi bağırsak ve mesane kontrolü nasıl gelişir hep birlikte görelim.

Yaşamın ilk yıllarında bağırsak ve mesane kontrolü normal olarak şöyle gelişmektedir:

- Yenidoğmuş bebeğin mesane ve bağırsak hacmi oldukça küçüktür ve sık aralıklarla boşaltım işlemi gerçekleşir.
- Yaşamın ilk bir ya da iki yılı boyunca sinirsel olgunlaşma gerçekleşir ve çocuğun, mesane ve bağırsaklarının dolmasıyla beraber gelen baskıya karşı duyarlılığı artar. Çocuk artık tuvaleti geldiğinde bedensel hareketleriyle tepki verir ya da işaret ve sözlerle tuvaleti geldiğini ifade eder.
- Üç yaştan itibaren, çocuk, tuvaleti geldiğinde hemen yapmamayı beklemeyi başarır.
- Dört yaş boyunca pek çok çocuk gece kalmaya başlar.
- Altı yaş civarı gerekli kaslar birbiriyle uyum içinde çalışmaya başlar. Mesane ve bağırsak hacmi neredeyse bir yetişkininki gibidir. Çocuk, tamamiyle bağımsız olarak tuvaletini yapabilmektedir.

Çocuğun zihin özürünün ya da başka bir özürünün bulunması mesane ve bağırsak kontrolünün gecikmesine yol açabilir.

Bir sonraki sayfada çocuğun özürünün tuvalet becerisine etkilerini okuyacağız.

Pek çok çocuk, mesane ve bağırsak kontrolünün gelişim basamaklarını sorunsuz geçer ve az bir destekle tuvalet becerisini kazanır.

Özürlü çocuk ve ailesi için tuvalet becerisinin öğrenilmesi genelde sorunlar içerir.

Zihin özürlü çocuğun, bağırsak ve mesane kontrolünün oluşması normal gelişim gösteren bir çocuktan oldukça yavaş ve geçtir. Orta ve ağır derecede zihin özürlü çocukların ergenlik-yetişkinlik çağına kadar tuvalet becerisini öğrenemedikleri görülebilmektedir.

Ayrıca pek çok özür türünde duyuşsal bozukluklar, dikkat, kas kontrolü, algılama-anlama sorunları tuvalet becerilerinin öğretimini aksatan etkenlerdir.

Zihin özürlü çocuklar, bu etken ve özelliklerinden dolayı özel eğitim yöntemleri olmadan tuvalet becerilerini kazanamamaktadırlar.

Tuvalet becerilerine ilişkin ön bilgileri edindikten sonra kitabımızın “Tuvalet Becerisini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler Nelerdir?” adlı 2. Bölümüne geçebiliriz.

Tartışma

Tuvalet becerisi ile ilgili olarak çocuğunuzun bu güne kadar geçirmiş olduğu evreleri düşününüz. Karşılaştığınız sorunları anlatınız.

2. BÖLÜM

Tuvalet Becerisini Öğretmeden Önce Yapılması Gerekenler Nelerdir?

Kitabın bu bölümünde,

Çocuğun tuvalet becerisine ilişkin durumunu belirleme, çalışmada kullanılacak ödülleri belirleme konularında bilgiler yer almaktadır.

Öğretime Başlamadan Önce Neler Yapmam Gerekir?

Tuvalet becerisi, bağırsak ve mesane kontrolünün gelişimi ve özrün tuvalet becerisine etkileri konusunda bilgi edindikten sonra sıra tuvalet becerisini öğretmeden önce yapılması gerekenlere geldi.

Tuvalet becerisinin öğretime başlamadan önce çocuğumuzun tuvaletini ne zaman yaptığını belirlememiz gerekmektedir. Aynı zamanda tuvalet becerileri bedensel bir takım hareketleri içerdiğinden çocuğumuzun bu becerilerin ne kadarını yerine getirdiğini de tayin etmeliyiz.

Şimdi adım adım bu işlemlerin nasıl yapılacağını öğrenelim.

Çocuğumuzun Gün İçinde Kuru Kaldığı Süreyi Nasıl Belirlemeliyim?

Tuvalet eğitimine başlamak için yapılacak işlerden ilki çocuğumuzun günlük tuvalet yapma düzeni ve tuvalet yapmadığı sürelerin ölçülmesidir.

Çocuğumuzun gün içinde kuru kaldığı süreyi belirlemek üzere kitabımızın ekleri bölümünde ek 1 sayfa 27'de bulunan Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formunu kullanacağız

Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formunun üst tarafında günlerin yazılı olduğu bir satır, her günün altında çamaşır ve tuvalet yazılı birer sütun ve çizelgenin en sol sütununda ise bir günün yarım saatlik dilimlere bölüdüğü aralıklar bulunmaktadır.

Bu çizelgeyi kullanırken aşağıdaki aşamaları izleyiniz:

- * Önce çocuğunuzun sabah kaçta kalkıp akşam kaçta yattığını belirleyiniz.
- * Bu saatlerin dışında kalan zamanların üstünü çiziniz. Bu saatler bizim çalışma zamanlarımızın dışında kalacaktır.
- * Daha sonra çocuğunuzu tuvalet yapma sırasında gözleyiniz.
- * Tuvalet yapmanın meydana geliş şekline göre; formun en alt kısmında bulunan anahtarlara uygun olarak işaretleyiniz.

Bu formun en alt kısmında göreceğiniz gibi formu işaretlerken çocuğunuz Çiş yapmışsa Ç; kaka yapmışsa K; çişini ve kakasını yapmışsa ÇK; tuvalete gittiği halde boşaltım olmamışsa X ile işaretleyiniz.

Çocuğumuz tuvaletini çamaşırına da tuvalete de yapsa işaretleme şeklimiz değişmeyecektir. Çamaşıra yaptıysa ilgili işareti çamaşır sütununa, tuvalete yaptıysa ilgili işareti tuvalet sütununa ve davranışın meydana geliş saatinin kesiştiği noktaya yapalım.

Çocuğumuzu gözleyerek bu formu anlatıldığı gibi bir hafta (7 gün) boyunca işaretleyelim.

DİKKAT!

Kuruluk sürelerinin ölçüldüğü bilgi toplama süresi içerisinde çocuk istemeyerek altını ıslatabilir ya da kirletebilir. Her kazadan yani çocuk altına yaptıktan sonra giysileri hemen değiştirin. “Çocuğa niye altına yaptın” “yine altına yapmışsın” gibi sözler söylemeyin.

Formdaki işaretlemelemimizi tamamladıktan sonra çocuğumuzun günlük kuruluk sürelerini belirlemiş olduk.

Şimdi sıra çocuğumuzun tuvalet yapma ile ilgili gerçekleştirebildiği davranışları belirlemeye geldi. Bunun için kitabımızın eklerinde ek 2 sayfa 28’de bulunan Tuvalet Becerisi Analizi Listesi adlı bir liste bulacaksınız.

Bu liste tuvalet yapma ile ilgili davranışların sırasıyla ve alt alta yazılmasıyla oluşturulmuştur.

Tuvalet becerilerinin öğretimi için çocuğun bu davranışların ne kadarını gerçekleştirdiği hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

Tuvalet Becerisi Analizi Listesini şöyle işaretleyeceğiz:

Listede her bir cümlenin sonunda ( ) işareti bulunmaktadır. Çocuğunuzun tuvaleti geldiğinde “tuvalete git” dedikten sonra sırasıyla bu davranışları gözleyelim. İlk davranıştan itibaren yaptığı her doğru için (+) ile işaretleyelim. Eğer çocuğumuz sıradaki davranışı

gerçekleştiremez ya da yapmazsa (-) ile işaretleyelim ve daha sonraki davranışları gözlemeyi ve işaretlemeyi bırakalım.

Öğretime başlamadan önce çocuğumuzun kuruluk süresini ve tuvalet yapma ile ilgili gerçekleştirdiği becerileri belirledik. Şimdi sıra çalışmada kullanılacak ödül listesini hazırlamaya geldi.

Ödev: Bir sonraki toplantıya gelirken günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formunu yukarıda anlatıldığı gibi işaretleyiniz ve beraberinizde getiriniz.

Ödül Listesini Nasıl Hazırlayacağım?

Çocuklar, bir davranışı yaptıktan hemen sonra kendilerinin sevdiği nesne ya da etkinlikler sunulduğunda o davranışı bir daha yapmakta daha istekli olurlar. Çocuklara pek çok davranış ve becerinin kazandırılmasında genellikle bu kuraldan yararlanılmaktadır.

Tuvalet becerilerinin kazandırılmasında çocuğun özelliklerine uygun etkili olabilecek ödüllerin belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 1'e baktığınızda Örnek Ödül Listesini göreceksiniz.

Bu listede ödüller türlerine göre gruplanmış olarak bulunmaktadır. Her ödülün önünde ( ) işareti ve her ödül türünün altında size uygun gelen eklemek istediğiniz ödülleri yazmanız için noktalı boş bir alan bırakılmıştır. Bu alana kullanabileceğiniz ödülleri yazabilirsiniz. Hem listede bulunan hem de sizin evinizde kolaylıkla ulaşabileceğiniz ve çocuğunuzun hoşuna gideceğinden emin olduğumuz ödülleri işaretleyip eklemelerinizi yazdıktan sonra kitabımızın eklerinde ek 5 sayfa 31'de boş olarak bulunan Ödül Listesine son halini belirlemek üzere kullanmak istediğiniz ödülleri yazalım. Bu listede bulunan ödüller artık çalışmada kullanacağımız ödüllerdir.

Tablo 1
Örnek Ödül Listesi

Yiyecek-İçecek	Oyunlar	Etkinlikler
( ) Pasta	( ) Arabayla oynama.	( ) Müzik dinleme.
( ) Dondurma	( ) Anneyle oynama.	( ) Tv izleme.
( ) Kek	( ) Babayla oynama.	( ) Karalama yapma.
( ) Sandviç	( ) Bebekle oynama.	( ) Masal dinleme.
( ) Çikolata	( ) Top oynama.	( ) Resimlere bakma.
( ) Bisküvi	.....	( )Yap-boz yapma.
( ) Şeker	.....	
( ) Cips	.....	
( ) Kola		
( ) Sakız	Sosyal Ödüller	
( ) Süt	( ) Alkışlanma.	
( ) Meyve suyu	( ) Aferin denmesi.	
( ) Meyve	( ) Kucaklanma.	
( ) Gazoz	( ) Yanağının öpülmesi	
.....	( ) Saçının okşanması.	
.....	.....	
.....	.....	
Oyuncaklar	.....	
( ) Boya kalemi	.....	
( ) Araba		
( ) Bebek		
( ) Resimli kitap		
( ) Oyun kartları		
.....		
.....		
.....		

Tuvalet becerisini öğretmeden önce çocuğumuzun durumunu ve çalışmada kullanacağımız ödülleri belirledik. Şimdi sıra tuvalet becerisini öğretmeye geldi. Kitabımızın üçüncü ve son bölümünü açalım ve çocuğumuza tuvalet becerilerinin nasıl öğretileceğini görelim.

Ödev: Bir sonraki toplantıya gelirken yapılan açıklamalar doğrultusunda ek 5’de bulunan ödül listesini işaretlemiş olarak geliniz.

Tartışma

Daha önce çocuğunuza tuvalet eğitimi verdiniz mi? Eğer böyle bir eğitim verdiyseniz neler yaşadınız kısaca anlatınız.

3.BÖLÜM

Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir?

Bu bölümde,

Çalışma öncesi son hazırlıklar, öğretim sırasında karşılaşılabilecek özel durumlar, yapılması gerekenler ve tuvalet becerisinin öğretimi konularında açıklamalar bulunmaktadır.

Ne Zaman Çalışalım?

Tuvalet becerisini öğretirken çocuğumuzun günlük kuruluk sürelerini belirlemek üzere işaretlediğimiz **Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formundan** yararlanacağız.

Öncelikle bu formu gözden geçirelim. Çocuğumuzun gün içinde hangi saatlerde tuvalete gittiğini belirleyelim.

Örneğin bir hafta (7 gün) içinde yapmış olduğunuz işaretlemeler sonucu çocuğunuzun

1. gün saat 8:00'da çiş, 9:30'da kaka, 10:30'da çiş, 12:00 kaka ve çiş, 13:00'da çiş, 17:00'da çiş, 19:00'da çiş, 21:00'da çiş;
2. gün saat 8:30'da çiş, 10:30'da çiş, 14:00'da kaka, 16:00'da çiş, 18:00'da çiş, 20:00'da kaka ve çiş;
3. gün saat 8:30'da çiş, 10:00'da çiş, 12:00'da kaka, 14:00'da çiş, 17:00'da çiş, 21:00'da çiş ve kaka;
4. gün saat 9:00'da çiş, 11:00'da kaka, 12:30'da çiş, 14:00'da çiş, 16:30'da kaka, 20:30'da çiş;
5. gün saat 8:00'da çiş, 9:30'da kaka, 11:00'da kaka ve çiş, 12:30'da çiş, 14:30'da kaka, 16:30'da çiş, 20:30'da çiş;
6. gün saat 8:30'da çiş, 10:30'da kaka ve çiş, 12:00'da çiş, 14:00'da kaka, 17:30'da çiş
7. gün saat 8:30'da çiş, 9:30'da kaka, 11:00'da çiş, 13:00'da çiş, 16:00'da çiş, 17:30'da kaka ve çiş, 19:00'da çiş, 20:30'da çiş yapmış olduğumu işaretlediğimizi düşünelim.

Gün içerisinde çocuğumuzun tuvalete gitme saatinden **10 dakika öncesi** çalışma zamanlarımızı oluşturmaktadır.

Bunun dışında çocuğumuzun tuvaletinin geldiğini belli eden yüz kızarması, bacaklarını çarpması, eliyle poposunu tutması gibi ip uçlarını da izlemeniz gerekmektedir.

Tuvalet ile ilgili tüm olayları tuvalet mekanı ile sınırlandıralım. Yani pantolon değiştirmek, yıkanmak gibi tuvalet işlemi ile ilgili tüm olayları burada gerçekleştirelim. Böylece çocuğun aklında bu işlemler tuvalet ile ilişkilendirilecektir.

Çocuğa sadece tuvalete giderken yanına alacağı özel bir oyuncak temin edelim. Bu bir ayıcık veya araba olabileceği gibi onun için anlam ifade eden herhangi bir şey olabilir. Bunu her tuvalete gidişte onun eline verip, bunun dışındaki zamanlarda kesinlikle kullanmayalım. Bu oyuncak geldiği zaman çocuğumuz tuvalet zamanının geldiğini anlasın.

Çocuğumuz özellikle tuvalette oturmak ve beklemek konusunda problem yaşıyorsa tuvalet yapma sırasında burada hep aynı kasetten hep aynı parçayı çalalım. Eğer çocuğumuz için daha uzun bir zaman gerekiyorsa duruma göre bu müzik parçalarının sayısını çoğaltıp azaltabiliriz.

Bu özel durumlara dikkat etmemiz öğretimin daha düzenli yürümesine ve etkili olmasına yardımcı olacaktır. Tüm bunların yanısıra öğretim sırasında çocuktan kaynaklanan bazı sorunlarla karşılaşabiliriz. Aşağıda bu sorunlar ve neler yapabileceğimiz hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Öğretim Sırasında Ne Tür Sorunlarla Karşılaşabilirim?

Öğretim çalışmaları sırasında bazı hallerde çocuğumuzun dikkatini toplayamaması, söylenenleri yapmaması, ne yapacağını, nasıl yapacağını bilememesi gibi durumlarla karşılaşabiliriz. Bu gibi durumlarda neler yapabileceğimiz aşağıda açıklanmıştır.

Çocuğumuzun Dikkatini Nasıl Sağlayabilirim?

Bir davranışı ya da beceriyi yerine getirmenin temel koşulu dikkatin o davranış ya da beceri üzerine toplanmasıdır.

Çocuğumuz bir davranışı ya da beceriyi ancak dikkatini vererek yerine getirebilir.

Bunun için öğreteceğimiz beceriyi çocuğa tanıtabilir, becerinin ne olduğu, nasıl çalışılacağı, çocuğun günlük yaşamındaki önemi ona anlatabilirsiniz.

Bunun uygulamalı olarak anlatalım. Bunun için çocuğumuzun oynamayı çok sevdiği bir bebek ya da ayı köpek vs. gibi oyuncaklardan yararlanabilirsiniz. Bu oyuncuğa çocuğunuzla birlikte bir isim verin. Ona beraber yemek yedirin. Su içirin. Daha sonrada oyuncuğu tuvalete götürün ve tuvalette çocuğunuza göstererek ne yaptığını ve bunun nasıl oluştuğunu anlatın.

Örneğin,

“Maviş yemeğini yedi, suyunu içti, şimdi de vücudu için önemli olmayan fazla kısımlarını tuvalete boşaltıyor.” gibi bir cümleden yararlanabilirsiniz.

Bu çocuğunuza ne yapması gerektiği hakkında model olacağı gibi, tuvalet yapmanın doğal bir eylem olduğunu anlamasını da sağlar.

Ayrıca çocuğumuzu başarılı davranışları sonunda ödüllendirmemiz de çocuğumuzun dikkatinin çalışma üstüne yoğunlaşmasında önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

Çocuğumdan Beceriyi Yerine Getirmesini Nasıl İsteyebilirim?

Çocuğunuza öğreteceğiniz beceriyi ondan yapmasını istemeyi yönerge vermek olarak adlandırıyoruz.

Daha önce çocuğumuzun günlük kuruluk sürelerini belirlemiştik. Çocuğumuzun tuvalete gitme zamanlarını bu tablodan takip ederek ve tuvaletinin geldiğini belirten işaretleri izleyerek

Çocuğumuza tuvalete git! diyerek yönergeyi verelim.

Öğretim çalışmaları sırasında çocuğa yerine getirdiği davranış ya da becerilerin doğru olup olmadığını öğretmek ve çocuğa istek ve cesaret kazandırmak gereklidir. Bunu yapmak için onaylama ve ödüllendirme kullanılır.

Ayrıca öğretim sırasında çocuk bazı beceri basamaklarında ya da bu basamaklardaki davranışların bir bölümünde duraksayabilir. Devam etmek için bir işarete gereksinim duyabilir. Bu gibi durumlarda çocuğu harekete geçirmek gereklidir.

Aşağıda bu gibi durumlarda yapılabileceklerimiz açıklanmıştır.

Çocuğum daha Fazla Yardıma İhtiyaç Duyduğunda Neler Yapabilirim?

Çocuğumuz öğretim çalışmaları sırasında istenilen davranışı yerine getirebilmek için daha fazla yardıma gereksinim duyabilir.

Çocuğumuza öğrettiğimiz beceri basamaklarına uygun davranışlarda bulunabilmesi için bazı ipucu tekniklerinden yararlanmamız gerekmektedir. Bu çalışmada kullanacağımız ipucu teknikleri şunlardır:

Fiziksel Yardım (İpucu)

Fiziksel yardım çocuğa elle yardım edilmesidir. Çocuğa elle yardım yapılırken aynı zamanda ne yapılacağı da söylenmelidir.

Çocuğumuza yapacağımız yardımları en az yardımdan en çok yardıma doğru tam yardım, kısmi yardım ve yönlendirme olarak üç şekilde kullanırız.

Tam yardım: Çocuğun arkasına geçerek ellerinin üzerinden tutarak davranışı yerine getirmesine yardım etmektir.

Örneğin: Çocuğumuzun omuzlarından tutarak klozete otur deriz ve çocuğumuzu klozete oturturuz.

Kısmi yardım: Sadece elimizle ya da parmağımızla çocuğun eline, bileğine ya da dirseğine yön vererek davranışı yerine getirmesini sağlamaktır.

Örneğin: Ellerimizle çocuğumuzun omzuna hafifçe dokunarak onu yönlendirerek kolzete otur deriz ve davranışı yerine getirmesini sağlarız.

Yönlendirme: Çocuk davranışı yaparken ellerimizin her an yardıma hazır şekilde tutulmasıdır.

Örneğin: Ellerimizi çocuğumuza yardım için hazır tutarız ve klozete arkayı dön ve otur diyerek ona yardımcı oluruz.

Sözel İpucu

Sözel ipucu, çocuğa gerektiğinde neyi, nasıl yapacağını doğrudan söyleyerek ya da açıklama yaparak hatırlatılmasıdır. Başlıca sözel ipucu teknikleri şunlardır:

Yapacağı davranışı söyleme: Çocuğa hangi davranışta bulunması gerektiğini söylemedir.

Örneğin: Çocuğumuz klozete oturma davranışını gerçekleştirememişse ona yapacağı davranışı söyleriz. Klozete otur.

Açıklama yapma: Çocğa neler yapması gerektiğinin ayrıntılı olarak söylenmesidir.

Örneğin: Klozete arkamı dönüp eğilerek oturacaksın.

Çocuğumu Nasıl Cesaretlendirebilirim?

Çocuğumuz bazı beceri basamaklarındaki davranışları yerine getirirken ürkek davranabilir, yaptıklarından emin olmayabilir ve hafif bir duraksama gösterebilir. Bu durumda gülümseyerek, başımızı sallayarak “tamam oluyor devam et” diyerek onun yaptıklarını onaylayalım.

Böylece çocuğa doğru yolda olduğunu gösterebilir, kendine olan güvenini arttırabilir ve çalışmaya daha cesaretli olarak devam etmesini sağlayabiliriz.

Şimdi daha önceden belirlemiş olduğumuz ödülleri çalışma sırasında nasıl kullanacağımıza ilişkin kural ve önerileri görelim.

Hangi Durumlarda Hangi Ödülleri Kullanmalıyım?

➤ Çocuğumuza istenilen şekilde yerine getirdiği her bir beceri basamağı için : Aferin, çok güzel deme, kucaklama, okşama gibi sosyal ödülleri kullanalım.

➤ Çocuk tuvalet yapma becerilerinin tamamını istenen şekilde yerine getirdiğinde, beceri basamaklarında verdiğimiz ödülün daha fazla miktarda yiyecek-ıçecek, nesne ve oyuncak ya da oyun ve etkinlik ödülü verelim.

➤ Verdiğimiz ödülün türü ne olursa olsun tüm ödülleri sosyal ödüllerle birlikte kullanalım.

Örneğin: “Aferin tuvaletini tuvalete yaptın şimdi arabanla oynayabilirsin.”

➤ Çalışmanın ilk günlerinde çocuğumuzun en çok hoşuna gideceğini düşündüğünüz ödülleri kullanalım.

Ödüllendirme Nasıl Olmalı?

➤ Çocuğumuz beceri basamaklarındaki bir davranışı ya da beceriyi istenen şekilde yerinde getirdiğinde zaman geçirmeden hemen ödüllendirelim.

➤ Çocuğa ödülü neden verdiğimizizi söyleyelim.

Örneğin beceri basamaklarındaki bir davranışı yerine getirdiğinde “aferin pantolonunu çok güzel indirdin” diyerek becerinin tüm basamaklarını yerine getirdiğinde “tuvaletini tuvalete çok güzel yaptın arabanla oynayabilirsin diyerek ödüllendirelim.

➤ Çalışmanın ilerleyen zamanlarında çocuğumuz beceri basamaklarını yerine getirebilir duruma geldikten sonra sosyal ödülleri daha seyrek kullanalım, iki-üç doğru davranışta bir ödüllendirelim.

Ödüllendirirken Nelere Dikkat Edelim!

➤ Çocuğumuz sadece istenen davranışları yerine getirdiğinde ya da bu davranışları istenene yakın bir şekilde yerine getirdiğinde ödüllendirelim. Bunun dışında ödüllendirmeyelim. Ancak bu şekilde ödüllendirmenin bir anlamı olabilir.

➤ Çalışmada hep aynı ödülleri değil mümkün olduğunca değişik ödülleri kullanalım. Sürekli aynı ödüllerin verilmesi çocuğun o ödülde bıkmmasına neden olabilir.

➤ Ödül verirken tereddüt edersek çocuğumuza sorarak karar verebiliriz.

➤ Özellikle oyun ve etkinlik ödülleri mümkün olduğunca öğrettiğimiz beceri ile ilişkilendirelim.

Örneğin: Çocuğumuz istenen şekilde tuvaletini yaptığında “aferin tuvaletini tuvalete yaptın şimdi arabanla oynayabilirsin diyerek ödüllendirelim.”

Beceri Basamakları Arasındaki Geçiş Nasıl Sağlayabilirim?

Bunu harekete geçirme ile sağlayabilirsiniz. Böylece çocuğunuzda bir sonraki davranışa ya da basamağa geçiş işareti vermiş olacaksınız.

Çocuk beceri basamağındaki davranışın bir bölümünü ya da tamamını yerine getirdiğinde, bundan sonra ne yapacağı konusunda duraksayabilir.

Bu durumda “haydi” “yap bakalım” “devam et” “sonra” gibi sözlerle çocuğa bir sonraki davranışa ya da basamağa geçiş işareti verelim.

Bu şekildeki sözler, çocuğun dikkatini ne yapması gerektiği konusunda yoğunlaştıracak onu harekete geçirecektir.

Şimdi tuvalet becerilerinin öğretimine geçmeden önce buraya kadar öğrendiklerimizi bir kez daha gözden geçirelim ve daha sonra çalışmaya başlayalım.

Tuvalet Becerisi Çalışması Kuralları Nelerdir?

- Çocuğumuzu tuvaleti her kullandığında ödüllendirelim.
- Bir kaza meydana geldiğinde yani çocuğumuz tuvaletini çamaşırına yaptığında onu gecikmeden temizleyelim.
- Çocuğumuzu temizledikten sonra sebebini açıklayarak ödülünü vermeyelim.
- Çocuğumuz tuvaletini çamaşırına yaptığında onunla konuşmayalım, göz kontağı kurmayalım, gerekmedikçe dokunmaktan kaçınalım.

- Çocuğumuz tuvaletin çamaşırına yaptığında etrafındaki kişilerden gelebilecek sosyal ödülleri (konuşma, gülümseme, ilgi) engellemeye çalışalım.
- Çocuğumuz tuvaletini çamaşırına yaptığında duş yaptırarak ya da yıkayarak itina göstererek değil mümkün olduğunca çabuk temizleyelim.
- Çocuğumuz tuvaletini yemek sırasında çamaşırına yaptığında yemeğe devam etmeyelim. Öncelikle onu temizleyelim.
- Çocuğunuz tuvaletteyken onu yalnız bırakmayalım. Mutlaka yanında olalım. Yanında olmazsak vermemiz gereken ödülleri ihmal edebiliriz.

Artık çalışmamızın öğretim aşamasına geçebiliriz.

Tuvalet Becerisi Nasıl Öğretilir?

Tuvalet becerisini çalışmaya başlamadan önce Tuvalet Yapma Veri Kayıt Formu, Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formu, Tuvalet Becerisi Veri Kayıt Formunu açalım ya da banyo duvarına yapıştıralım.

Öğretim öncesi son hazırlıklar tamamlayalım.

Çocuğun tuvalete gitme saatinden 10 dakika öncesi ya da çocuğun tuvaletinin geldiğini belirten işaretler göstermesi üzerine çocuğa “tuvalete git” yönergesini verelim.

Çocuğumuz böyle bir ifadeyle ilk kez karşılaşıyor olabilir. Bu yüzden hiç bir davranışta bulunmayabilir. Aşağıdaki sırayı izleyerek çocuğumuzun bu beceriyi yerine getirmesini sağlayalım.

* Tuvalete git! dedikten sonra çocuğumuz hiç bir davranışta bulunmazsa çocuğumuzun elinden tutalım ve tuvalete gidiyoruz diyelim.

Tuvaletin kapısına geldiğinizde;

* Kapıyı aç diyelim! Yine hiç bir davranışta bulunmazsa elimizle çocuğumuzun elinden tutarak kapı koluna uzanalım kapı koluna uzan aşağıya çek ve it diyerek kapıyı açmasını sağlayalım.

* Tuvaletten içeriye girdiğinizde klozete doğru git! diyelim. Hiç bir tepkide bulunmazsa çocuğumuzun elinden tutup şimdi klozete gidiyoruz deyip klozete doğru beraber gidelim.

* Klozetin önüne geldiğinizde pantolonunu indir! (eteğini kaldır!) diyelim. Yine bir davranışta bulunmazsa elimizi ellerinin üzerinden tutup pantolonunu indirmesine (eteğini kaldırmasına) pantolonumuzu indiriyoruz-eteğimizi kaldırıyoruz deyip yardımcı olalım.

* Pantolonunu indirdikten (eteğini kaldırdıktan) sonra külotunu indir! diyelim. Davranışı yapmazsa ellerinin üstünden tutarak külotumuzu indiriyoruz diyerek külotunu indirmesine yardım edelim.

* Klozete otur! diyelim. Klozete oturmazsa çocuğumuzu omuzlarından tutarak klozete arkamızı dönüyoruz eğiliyoruz ve oturuyoruz diyerek klozete oturtalım.

* Çocuğumuz klozete oturduktan sonra tuvaletini yap! diyelim ve çocuğumuzun tuvaletini yapmasını bekleyelim.

* Boşaltım bittikten sonra külotunu kaldır! diyelim. Tekrar herhangi bir davranışta bulunmazsa çocuğumuzu omuzlarından tutalım ayağa kaldıralım ellerinini üstünden tutarak çocuğumuzun külotunu belinden tutmasını sağlayalım ve külotunu beline kadar kaldırmasına yardımcı olalım. Bu davranışı gerçekleştirirken külotumuzu belimize kaldırıyoruz diyerek yaptığımızı davranışı sözel olarak ifade edelim.

* Külotunu kaldırdıktan sonra pantolonunu kaldır! (eteğini indir!) diyelim. Çocuğumuz herhangi bir davranışta bulunmazsa tekrar ellerimizi çocuğumuzun ellerinden tutarak pantolonunun belinden tutmasına ve yukarıya çekmesine yardımcı olalım. Etek giymiş olan kız çocuğumuz için eteğininin uçlarından tutup aşağıya indirmesine yardımcı olalım. Bu işlemi yaparken pantolonumuzu yukarıya kaldırıyoruz, eteğimizi aşağıya indiriyoruz diyelim.

* Bu basamağı tamamladıktan sonra tuvaletten çık! diyelim. Çocuğumuz yine söylediğimiz davranışı yapmazsa elinden tutarak kapıya doğru gidiyoruz diyerek kapıya doğru birlikte yürüelim. Koridora çıkıyoruz diyerek tuvaletten çıkalım.

Çocuğumuz tuvalete gidirse ancak boşaltım olmazsa çocuğumuzu tuvaletten çıkarıp başka bir etkinlikle oyalayalım. 5 dakika sonra tekrar tuvalete götürelim.

Böylece tuvalet becerisi basamaklarının tamamını gerçekleştirmiş olduk.

Tuvalet becerisini gördüğünüz gibi çocuğunuzla birlikte ona yardım ederek gerçekleştirdik. Çalışmanın bu ilk aşamalarında dikkat etmemiz gereken en önemli nokta çocuğunuza fiziksel yardım ederken aynı zamanda ona ne yaptığını söylememizdir. Ayrıca önemli olan bir diğer nokta çocuğunuz becerinin basamaklarını sizinle birlikte gerçekleştiriyor olsa bile doğru yaptığı her davranış sonucu onu aferin, çok güzel, alkış gibi sosyal ödüllerle ödüllendirmeniz olacaktır.

Çocuğumuz tuvalet beceri basamaklarını baştan sona başarıyla tamamladığında aralarda verdiğimiz ödüllerden daha etkili olabilecek nesne, oyuncak, oyun, etkinlik ödüllerinden birini vererek ödüllendirelim.

Çocuğumuzu ödüllendirirken;

“aferin tuvaletini tuvalete çok güzel yaptın şimdi arabanla oynayabilirsin!” gibi ifadeler kullanalım.

Tuvalet becerisinin öğretiminde çocuğumuzun ilk kez böyle bir beceriyi çalışıyor olmasını göz önünde bulundurarak verdiğimiz örnekte becerinin hiç bir basamağını gerçekleştiremediğini düşündük. Ancak çocuğumuz bu becerinin bir ya da bir kaç basamağını gerçekleştiriyor olabilir. Bu durumda çocuğumuzun yapabildiği basamağı kendimiz hiç müdahalede bulunmadan onun bağımsız yapmasını teşvik etmeliyiz.

Örneğin: Çocuğumuz külotunu aşağıya kendi başına indiriyor olabilir. Bu durumda külotunu indir dedikten sonra onun kendi başına bu basamağı yerine getirmesini beklemeliyiz. Ancak çocuğumuz bir sonraki basamakta takılabilir. Klozete otur dediğimizde klozete oturmayabilir. Bu durumda fiziksel yardımla çocuğumuzun klozete oturmasına yardımcı olabiliriz.

Çalışmamızın ilk zamanlarında çocuğumuz becerinin basamaklarını fiziksel yardımımızla tamamlayacaktır. İlerleyen zamanlarda çocuğumuz yavaş yavaş daha az yardıma ihtiyaç duyarak bu beceriyi gerçekleştirir hale gelecektir. Bu durumda fiziksel

yardımımızı geri çekmemiz verdiğimiz ödüllerin miktarını azaltmamız gerekecektir. Çocuğumuzun takıldığı yerlerde ona sözel ipuçları vermemiz yeterli olacaktır.

Örneğin:

Tuvalete yürü dediğimizde tuvalete doğru yürür ancak külotunu indir dediğimizde duraksayabilir ya da başka bir davranış yapabilir. Bu durumda tuvalete geldin şimdi külotunu indireceksin! deyip davranışı yerine getirmesini sağlayabiliriz.

Çalışmalarınız süresince çocuğun durumunun kaydedilmesi de öğretim çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Kayıtlarınıza göre çocuğunuz beceri basamaklarındaki davranışları her çalışmada daha çok doğru bir şekilde yerine getiriyorsa çalışmada ilerleme kaydediyor demektir.

Ard arda üç gün yaptığımız çalışmalarda tüm işaretler + olduğunda çalışmamızı sona erdirelim.

EKLER

- A. EK 1 Günlük Kuruluk Süresi Veri Kayıt Formu (Sayfa no:27)
- B. EK 2 Tuvalet Becerisi Analizi Listesi (Sayfa no:28)
- C. EK 3 Tuvalet Becerisi Veri Kayıt Formu (Sayfa no:29)
- D. EK 4 Tuvalet Becerisi Kayıt Formu (Sayfa no:30)
- E: EK 5 dl Listesi (Sayfa no:31)

EK1 GÜNLÜK KURULUK SÜRESİ VERİ KAYIT FORMU

Çocuğun Adı: .....

1.Gün		2.Gün		3.Gün		4.Gün		5.Gün		6.Gün		7.Gün		
Pazartesi		Salı		Çarşamba		Perşembe		Cuma		Cumartesi		Pazar		
Zaman	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet
07:30														
08:00														
08:30														
09:00														
09:30														
10:00														
10:30														
11:00														
11:30														
12:00														
12:30														
13:00														
13:30														
14:00														
14:30														
15:00														
15:30														
16:00														
16:30														
17:00														
17:30														
18:00														
18:30														
19:00														
19:30														
20:00														
20:30														
21:00														
21:30														
22:00														
22:30														
23:00														
23:30														

Çiş: Ç

Kaka: K

Çiş-kaka: ÇK

Tuvalete gitti ama yapmadı: X

EK 2 TUVALET BECERİSİ ANALİZİ-LİSTESİ

Çocuğun Adı:

TUVALETE GIDER.	( )
Bulunduğu odadan tuvalete doğru yürür.	( )
Tuvalet kapısına gidince durur.	( )
KAPIYI AÇAR.	( )
Sürekli kullandığı eliyle kapı koluna uzanır.	( )
Kapı kolu aşağıya doğru çeker.	( )
Kapıyı açılması için hafifçe öne doğru iter ve kapıyı açar.	( )
PANTOLONUNU İNDİRİR.	( )
İki eliyle pantolonun belinden tutar.	( )
Pantolonunu dizlerine kadar indirir.	( )
KÜLOTUNU İNDİRİR.	( )
Külotunun belini baş parmaklarıyla tutar.	( )
Külotunu dizlerinin hemen üstüne kadar indirir.	( )
KLOZETE OTURUR.	( )
Klozetin önünde arkasını döner.	( )
Denge sağlamak için hafifçe öne doğru eğilir.	( )
Klozete oturur.	( )
TUVALETİNİ YAPAR.	( )
KÜLOTUNU KALDIRIR.	( )
Klozetten ayağa kalkar.	( )
Baş parmak içe diğer parmak dışa gelecek şekilde külotunun iki yanından tutar.	( )
Külotunu beline kadar kaldırır.	( )
TUVALETTEN ÇIKAR.	( )
Kapıya doğru yürür.	( )
Koridora çıkar.	( )
	( )

EK3 TUVALET BECERİSİ VERİ KAYIT FORMU

Çocuğun Adı: .....

Zaman	1.Gün		2.Gün		3.Gün		4.Gün		5.Gün		6.Gün		7.Gün	
	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet	Çamaşır	Tuvalet
07:30														
08:00														
08:30														
09:00														
09:30														
10:00														
10:30														
11:00														
11:30														
12:00														
12:30														
13:00														
13:30														
14:00														
14:30														
15:00														
15:30														
16:00														
16:30														
17:00														
17:30														
18:00														
18:30														
19:00														
19:30														
20:00														
20:30														
21:00														
21:30														
22:00														
22:30														
23:00														
23:30														

EK4 TUVALET BECERİSİ KAYIT FORMU

Çocuğun Adı:

	1.çalışma	2.çalışma	3.çalışma	4.çalışma	5.çalışma	6.çalışma	7.çalışma	8.çalışma	9.çalışma	10.çalışma
TUVAELTE GİDER. ( )										
Bulunduğu odadan tuvalete doğru yürür. ( )										
Tuvalet kapısına gidince durur. ( )										
KAPIYI AÇAR. ( )										
Sürekli kullandığı eliyle kapı koluna uzanır. ( )										
Kapı kolu aşağıya doğru çeker. ( )										
Kapıyı açılması için hafifçe öne doğru iter ve kapıyı açar. ( )										
PANTOLONUNU İNDİRİR. ( )										
İki eliyle pantolonun belinden tutar. ( )										
Pantolonunu dizlerine kadar indirir. ( )										
KÜLOTUNU İNDİRİR. ( )										
Külotunun belini baş parmaklarıyla tutar. ( )										
Külotunu dizlerinin hemen üstüne kadar indirir. ( )										
KLOZETE OTURUR. ( )										
Klozetin önünde arkasını döner. ( )										
Denge sağlamak için hafifçe öne doğru eğilir. ( )										
Klozete oturur. ( )										
TUVALETİNİ YAPAR. ( )										
KÜLOTUNU KALDIRIR. ( )										
Klozetten ayağa kalkar. ( )										
külotunun belini iki yanından tutar. ( )										
Külotunu beline kadar kaldırır. ( )										
TUVALETTEN ÇIKAR. ( )										
Kapıya doğru yürür. ( )										
Koridora çıkar. ( )										

KAYNAKÇA

- Akkök, F., Sucuoğlu, B. **Anne-baba Rehberliği: Temel Becerilerin Kazandırılması.** Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 1991.
- Akkök, F. “Davranışsal Yaklaşım Dayalı Anne-Baba Rehberliğinin Öğretilbilir Çocukların Özbakım Becerilerinin Gelişimine Etkisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1984.
- Baker, B. J., McCurry, M. C. “Scholl Based Parent Training: an Alterantivé for Parents Predicted to Demanstrate Low Teaching Proficiency Following Group Training” **Education and Training of the Mental Retarded**, 19 (4). 261-267, 1984 (Aktaran: Cavkaytar, 1999).
- Başal, M. “Okulöncesi Dönemde Özel Eğitim.” **Özel Eğitim**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No: 756, 2002.
- Batu, E. S. “Özel Gereksinimli Öğretmenlerin Kaynaştırıldığı Bir Kız Meslek Lisesindeki Öğretmenlerin Kaynaşturmaya İlişkin Görüş ve Önerileri”. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.
- Bettison, S. **Toilet Training To Independence for The Handiccapped A Manual for Trainers.** USA: Charles C Thomas Publisher. 1982.
- Billingsley, F., White, O. R, ve Munson, R. **Procedural Reliability: A Rationale and an Example**, Behavioral Assesment, 2, s.234, 1980.
- Birkan, B. **Küçük Adımlar Kursunun Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Küçük Adımlar Uygulama Becerilerini Kazanmalarına Etkisi.** Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Blachurst, A. E., Schuster, W. J., Ault, M. J. ve Doyle, P.M.. **The Single Subject Research Advisor (Computer Software).** Lexington, KY: Department of

Special Education and Rehabilitation Counseling, 1994 (Aktaran: Tekin ve Kırcaali-İftar, 2001).

Cane, J. D., Delawyer, A. D., Wolfe, V. "Assesing Parent Participation: The Parent/Family Involvement Index". **Exceptional Children**. 51. 417-424, 1985.

Cavkaytar, A. "Zihin Engellilerin Eğitim Amaçları". **Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10 S:1 115-12, 2000.

_____. **Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği**. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999.

_____. "Anne ve Sınıf Öğretmenlerinin Birlikte Eğitiminin Zihin Engelli Çocuklarının Özbakım ve Ev İçi Becerilerini Öğrenmelerine Katkısı (ÖZEBÖP Uygulaması)", 8. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde Sunulan Bildiri. Edirne, 1998.

Cicero, F. R., Pfadt, A. "Investigation of A Reinforcement-Based Toilet Training Procedure for Children With Autism". **Research in Developmental Disabilities**. 23. 319-331, 2002.

Cunnigham, C. "Training and Education Aproaches for Parents of Children with Special Needs." **British Journal of Medical Psychology**. 58, 285-305, 1985 (Aktaran: Sucuoğlu, 1993).

Darıca, N., Abidoğlu, Ü., Gümüşçü, Ş. **Otizm ve Otistik Çocuklar**. İstanbul: Özgür Yayınları, 2000.

Demirtaş, K. "Annelerin Değerlendirmesine Göre Çocukların Özbakım Becerileri İle Anne Tutumları Arasındaki İlişki". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002.

- Deniz, Ü. “Annelerin Tuvalet Eğitimine Karşı Bilgi ve Uygulamaları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1997.
- Elksnin, L. K., Elksnin, N. **Improving the Skill of Parents of Preschool Handicapped Children: Best Practices in Parent Training**. 68th Annual Convention CEC Toronto, Ontario: Nisan, 1990 (Aktaran: Cavkaytar, 2000).
- Eripek, S. “Zihin Engelliler”, **Özel Eğitim: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı**. Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 1998.
- Flanagan, S., Adams, H.E. ve Forehand, R. A “Comparison of Four Instructional Techniques for Teaching Parents to Use Time Out”. **Behavior Therapy**. 10.91-102, 1979.
- Genç, H. “Pisişik Enüresisli Çocuklarda Ailenin Yapı Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi”. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Goldstein, S., Adams, H.E. ve Forehand, R. “An Observational Analysis of the IEP Conferences”. **Exceptional Children**. 46. 276-286, 1980 (Aktaran: Sucuoğlu, 1993).
- Heward, W.L. **Exceptional Children: An Introduction to Special Education**. Fifth Edition, USA: Prentice-Hall Inc.1996 (Aktaran: Cavkaytar, 1999).
- Kayaalp İ. V. **Otizm ve İletişim Problemi Olan Çocukların Eğitimi**. İstanbul: Evrim Yayınları, 2000.
- Kırcaali-İftar, G., Uzuner, Y., Batu, S., Vuran, S. ve Ergenekon, Y. “Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı Eskişehir

- Uygulamasının Değerlendirilmesi” Anadolu Üniversitesi Araştırma Fonu Projesi Sonuç Raporu. Eskişehir, 2001.
- Kırcaali-İftar, G. **Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programının Aile Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi.** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Kırcaali-İftar, G. ve Tekin, E. **Tek Denekli Araştırma Yöntemleri.** Birinci Basım. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 1997.
- Klicka, J. C. “Homeschooling Special Needs Children-From the Teachers” **Practical Homeschooling.** March, April, 2001.
- Kravetz, S., Katz, S. “A Goal Directed Approach to Training Parents Of Children With a Developmental Disability”, **The British Journal of Mental Subnormality.** 6. 17-26, 1990 (Aktaran: Sucuoğlu, 1993).
- Kroth, R. L. ve Edge, D. **Parent Training Gups Strategies Communications with Parents and Families of Exceptional Children.** (3rd.Ed.), USA: Love Publishing Company, 1997.
- Leyser, Y. “Let’s Listen to the Consumer. The Voice of Parents of Exceptional children”. **The School Counselor.** 35. 363-369, 1988.
- Mahoney, G., Kaiser, A., Girolarnetto, L., Mcdonald, J., Robinson, C., Sayford, P., Spiker, D. “Parent Education in Early Intervention: A Call for a Renewed Focus”. **Topics in Early Childhood Special Education.** Fall, 1999
- Mahoney, K., van Wagenen, R. K. & Meyerson, L. “Toilet Training of Normal and Retarded Children”. **Journal of Applied Behavior Analysis.** 4, 173-181, 1971.

M.E.B. **Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği**. Resmi Gazete 23937: 18 Ocak 2000.

Mcmanus, M., Derby, K. M., McLaughlin, T. F. "An Evaluation of An In-School and Home Based Toilet Training Program for A Child With Fragile X Syndrome". **International Journal of Special Education**: 18. 73-79, 2003.

Meyen, E. L., Skrtic, T. M. **Special Education and Student Disability**. Denver, CO: Love, 1995.

Nathan H., Azrin, R., Foxx, M. **Toilet Training In Less Than A Day**. New York: NY 10020, 1976.

Neistadt, M. E., Marques, K. "An Independent Skills Training Program". **The American Journal of Occupational Therapy**, 38. 671-676, 1984 (Aktaran: Cavkaytar, 1999).

O'Connor, R., Hobson, C. F. "Toilet Training The Child With Fragile X Syndrome". 2003. internetten alıntı <http://www.google.com>

O'Dell , S. L., O'Quinn, J., Alford, B. A., O'Brinnf, A. J., Brodlyin, A. S., Ricbenhain, J. E. "Predicting the Nequisition of Parenting Skills Win Four Training Ethids". **Behavior Therapy**. 13, 194-208, 1982.

Odom, S. L., Yoder, P., ve Hill, G. "Developmental Intervantion for Infants With Handicaps: Purposes and Programs". **The Journal of Special Education** 22, 11-24, 1988 (Aktaran: Birkan, 2001).

Özen, A. "Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocukların Annelerine Eğitim Uzmanlarıyla Çalışırken Gerekli Olan Etkili İletişim Becerilerinin Kazandırılması" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

- Pieterse, M. Treloar, R. **Küçük Adımlar**. (9 kitap) (Ed: G. Kırcaali-İftar) Macquaire Üniversitesi, Sidney, Avusturalya, 1989.
- Rubin, R. R., Fisher, J. J. **Your Preschooler**. New York: Mcmillan Publishing Co., Inc.,1982.
- Schulz, J. B. **Parentes And Professionals Special Education**. Allyn and Bacon, Inc., USA: 1987 (Aktaran: Cavkaytar, 1999).
- Sells, L. D., Rinaldi, L. M., McLaughlin, T. F. "Toilet Tarining an Adolescent with Severe Mental Retardation In the Classroom". **Journal of Developmental and Physical Disabilities**. 14, 111-119, 2002.
- Shea, T. M. ve Bauer, A. M. **Parents and Teachers of Exceptional Students**. New York: Walker and co., 1985 (Aktaran: Birkan, 2001).
- Snell, M. E., Fredda, B. "Teaching Basic Self Care Skills" **Instruction of Students With Severe Disabilities**. Ed: Snell, M. E. Fifth Edition. New Jersey: Prentice Hall Inc., 2000.
- Snell, M. E., Farlow J. L. "Self Care Skills" **Instruction of Students With Severe Disabilities**. Ed: Snell, M.E. Fourth Edition. New York: Mcmillan Publishing Company, 1993.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Zihinsel Özürlüler Özel Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği, Resmi Gazete: 21728, 14 Ekim 1993.
- Sucuoğlu, B. "Özürlü Çocukların Aileleriyle Yapılan Çalışmalar". **Farklılıkla Yaşamak** Ed: Nuray Karancı. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 1997.

_____. “Özürü Çocuğu Olan Anne-Babaların Gereksinimlerinin Belirlenmesi”.
Araştırma Raporu, Ankara, 1994.

Sucuoğu, B., Kanık N., Küçükler, N. “Anne Babaların Özürü Çocukların Eğitimine Katılımları” **I.Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri**, Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları, No:1, 318-331, 1994.

Sucuoğu B., Küçükler, S., Kanık N. “Özel Eğitimde Anne-Baba Eğitimi Programları.” **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. Cilt: 25 Sayı:2 Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993.

Sucuoğu, B., Kuloğu, N. “Otistik Çocuklara Bağımsız Yaşam Becerilerinin Kazandırılması.” **Psikoloji Dergisi**, 27, 15-26, 1992.

Tekin, E. ve Kırcaali-İftar, G. **Özel Eğitimde Yanlıssız Öğretim Yöntemleri**. (Birinci Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

Tekin, E. “Zihin Özürü Çocuklara Kardeşleri Araçlığıyla sunulan Dört Saniye Sabit Bekleme süreli Öğretimin Eşzamanlı İpucuyla Öğretimin Etkililiklerinin ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması.” Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2000.

Turnbull, A. P., Turnbull, III, H. R., Shank, M., ve Leal, D. **Exceptional Lives: Special Education In Today’s Schools**. Englewood Cliffs, NJ: Merrill, 1995 (Aktaran: Birkan, 2001).

Turnbull, A. P. “Parent Professional Interactions” (Ed: M. Snell) **Systematic Instruction of the Moderately and Severely Handicapped** (Second Edition) Ohio: Merrill Pub. Corp., Columbu.,1984 (Aktaran: Cavkaytar: 1999).

Vuran, S. **Zeka Geriliği Gösteren Çocuklar Özel Eğitim** (Ed.Süleyman Eripek)
Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, AOF Yayınları, 2002.

_____. “Zihin Engelli Çocuk Annelerine Ödüllendirme ve Eleştirmemenin Kazandırılmasında Bilgilendirme, Dönüt Verme, Dönüt Verme ve Ödüllendirmenin Etkililiği” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

White, M. ve Cameron, R. **Portage Early Education Programme: A Practica Manual.** (Director; George Jesien) England: NFER-NELSON Publising Company ltd., 1987 (Aktaran: Birkan, 2001).

Ysseldyke, J., Algozzine, B. **Introduction to Special Education.** Boston: Houghton Mifflin Company, 1984.